

KODANLIKU EESTI ALGKOOLI
MAJANDUSLIK BAAS.

PEDAGOOGIKA
ARHIIVMUUSEUM
FOND K39539

H. Kurm.

Pedagoogiliste teaduste kandidaat.

Tartus, 1960.a.

KODANLIKU EESTI ALGKOOLI MAJANDUSLIK BAAS

Kapitalismi areng eeldab alghariduse andmist töötajatele. Eesti oli olnud juba tsaar-Venemaa koosseisus üks neist piirkondadest, kus kapitalismi areng toimus suhteliselt kiiremini, millega kaasnes koolihariduse ja kirjaoskuse laialdasem levik. Eesti oli V. I. Lenini iseloomustuse järgi, täieliku kirjaoskusega maa.¹ Algharidust andsid valla- ja kihelkonnakoolid, linna- ja kroonu algkoolid.

Kodanliku Eesti riigi kujunemine püstitas ka viimase ette kooliküsimuse. Eesti kodanlusel, kui äsja võimule tulnud kodanlusel oli oma diktatuuri kindlustamise huvides eriti oluline kasutada kooli noore põlvkonna kujundamiseks kodanliku ideoloogia s.o. kodanliku natsionalismi, religiooni ja militarismi vaimus. Kodanlus seadis "... kooliasjanduse tulipunkti oma kodanliku poliitika ja püüdis kooliasjandust viia selleni, et kodanluse jaoks välja koolitada alandlikke ja usinaid teenreid, püüdes alt kuni üles isegi üldist koolikohustust viia selleni, et kodanluse jaoks välja koolitada ... tema tahte täitjaid ja kapitali orje".²

Kodanluse reaktsiooniliste seisukohtade vastu nendes küsimustes võitles eelkõige Eestimaa Kommunistlik Partei. EKP oma I kongressil 1920.a. vastu võetud programmilistes põhialustes nõudis: "Tingimata täielikult vaba peab olema kasvatustöö iga-sugusest usu ja kiriku mõjust ja kodanluse korra orjastavaist

¹ V. I. L e n i n, Teosed, 26.kd., Tallinn, 1954, lk.421.

² V. I. L e n i n, Teosed, 28.kd., Tallinn, 1955, lk.379.

eelarvamustest. Hariduse saamist tuleb võimaldada kõigele töörahvale kõige laiemates piirides algharidusest ülikoolini ..."³ EKP seisukohtadest oli mõjustatud demokraatlik intelligents, kes samuti võitles kodanliku vabariigi algaastail nn. ühtluskooli põhimõtte eest, mis nägi ette ühe haridussüsteemi kogu rahva jaoks, vaba pääsu algkoolist keskkoolini. Kuna EKP seisukohad hariduse ja kooli küsimustes olid laiades rahvahulkades populaarsed, olid sunnitud väikekodanlikud parteid (sotsid, tööerakond jt.) oma valijate toetuse võitmiseks neid arvestama.

Esimesed kooliküsimust korraldavad seadused, nimelt Avalikkude algkoolide seadus (7.mail 1920.a.) ja avalikkude keskkoolide seadus (7.dets.1922.a.) peegeldasid kodanluse poliitiliste jõudude nõrkust tollel perioodil ja vastuolusid kodanlike parteide vahel, kes ühest küljest kartid rahvamassidele hariduse andmist, kuid teisest küljest olid sunnitud arvestama Nõukogude Eesti saavutusi 1917.aastal ja neid ümberkorraldusi, mis toimusid rahvahariduse alal Nõukogude Liidus pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni. Need seadused tunnistasid rahvahariduse põhiprintsiibiks ühtluskooli, mis pidi olema emakeelne ja ilmlik. Ent samuti nagu 1920.a. põhiseadused deklareeritud vabadused, nii omandas ka demokraatlik koolisüsteem kodanlikus Eestis klassiiseloomu. Töörahvale polnud hariduse saamine millegagi kindlustatud.

Avalikkude Algkoolide seaduse alusel kuulutati ühtluskooli esimeseks astmeks kõigile kohustuslik maksuta 6-klassiline algkool. Tegelikult seda seadust kohe ellu ei viidud, vaid lükati

³ EKP KK PA, fond 6495, nim. 1, s.ü. 56, lk.38.

6-klassilise algkooli teostamine 1930.aastani. Seni kehtis koolikohustus algkooli nelja klassi ulatuses (8-15.eluaastani). 1934.aastal, kui kodanluse positsioonid olid tugevnenud, hakkas ta ründama kodanliku vabariigi algpäevil demokraatliku fraseoloogiaga kaetud seadusi rahvahariduse alal. Kui 1934.a. kehtestati Eesti natsionalistliku kodanluse terroristlik diktatuur, mis hävitas demokraatia viimased jäänused, siis algas ohjeldamatu rünnak ka senisele koolikorraldusele. 1934.a. viidi läbi tolle-aegse haridus- ja sotsiaalministri N. Kann'u algatusel reaktsiooniline koolireform. Kohustusliku õpetuse vanusepiir alandati seniselt 16.eluaastalt 14.eluaastale. Lõhuti seni kehtestatud ühtluskool ja kehtestati dualistlik koolikorraldus, millega koolisüsteem muudeti kolmeastmeliseks.: algkool, keskkool (gümnaasium, reaalkool) ja gümnaasium. Keskkool, gümnaasiumid ja kõrgemad koolid nähti ette suurkanaluse (ärieste, suurmaapidajate, töösturite, kõrgemate ametnike) lastele, töötajate lastele aga olid määratud algkoolid ja alamad kutsekoolid.

Kuigi 1934.aastani vormiliselt seda dualismi kodanliku Eesti koolis ei olnud, oli ikkagi tegemist klassikooliga. V. I. Lenin näitas, et ka vormiliselt kõikidele avatud kool andis võimaluse keskastmel õppimiseks ainult neile, kes suudavad õppimise eest maksta paljude aasta jooksul õppemaksu ning kanda laste ülalpidamiseks minevaid suuri kulutusi (toitmine, rõivastus, kulud õppevahenditele jm.).

F i n a n t s e e r i n g u d h a r i d u s e l e.

Kodanluse suhtumist haridusküsimustesse peegeldab teataval määral juba kodanliku Eesti eelarve ja tema ümber peetud vaidlu-

sed. Juba kodanliku vabariigi algaastaist olid finantseeringud haridusministeeriumile suhteliselt väikesed. Nii näit. moodustasid 1918 ja 1919.a. haridusministeeriumile määratud summad 1,7 % kogu riigi eelarvest, 1920.a. 3,1 %. Samal aastal aga moodustasid kulutused sõjaministeeriumile 42,3 %. 1921.a. tõusid haridusministeeriumi kulutused 6,3 %, sõjaministeeriumi kulutused olid 32,3 %¹. Sama tendents ilmneb ka järgnevatel aastail. 1927/28.aastal näiteks olid kulutused haridusministeeriumile 8 975 360 000 krooni, moodustades 10,4 % kõigist kulutustest. Samal ajal kulutused siseministeeriumile, kohtuministeeriumile ja sõjaministeeriumile, s.o. asutustele, mille eesmärgiks oli võidelda töötajate revolutsioonilise liikumise vastu ja kodanliku režiimi kindlustamise eest, moodustasid üle 33% riigi eelarvest. Selline olukord jäi üldjoontes püsima kogu kodanluse võimutsemise ajaks, nii näit. 1938/1939.a. oli hariduskulude osatähtsus 11,3 %, 1939/1940.a. 11,1 % ja 1940/1941.a. oli see ette nähtud 11,8 %. Kui haridusalaste kulutuste protsent näitab näit. võrreldes 1927/1928.a. eelarveaastatega väikest tõusu, siis tingis seda vahepeal toimunud kooli militariseerimine, mis nõudis suuri kulutusi.

Millised olid kulutused haridusministeeriumile, seda näitab tabel nr.1

Seega võime öelda, et kodanlikus Eestis olid kulutused haridusministeeriumile suhteliselt väikesed ja seda isegi kõrvutades teiste tolleaegsete kapitalistlike riikidega. Nii näiteks 1922.a. eelarve vaidlustes tõi riigikogu liige sm. Martinson (sd) välja, et kodanlik Soome kulutas haridusele ^{enam} 37,5 %. Kardinaalselt erinev

¹ Riigikogu protokollid, 2.istungjärk, 1921, lk.1767.

Tabel nr.1

Kulutused kodanlikus Eestis haridusministeeriumile

Aasta	Eelarve kulud	Kulud haridusministeeriu- mile	% eelarve kuludest
1918/19		18 200 000 mrk	1,7 %
1920	30 923 000 000	98 200 000	3,1 %
1921	59 758 000 000	37 870 000	6,3 %
1922	53 450 000	406 500 000	7,4 %
1923	67 940 000 000	561 500 000	8,3 %
1924	72 720 000 000	625 200 000	8,6 %
1925	74 120 000 000	663 700 000	7,7 %
1926/27	82 262 000 000	749 700 000	9,1 %
1927/28	86 121 000 000	897 536 000	10,4 %
1928/29	89 990 000 000	884 436 700	9,8 %
1929/30	95 740 000 000	Haridus- ja Sot- siaalministeeri- umile	
		16 669 000	17,4 %
1930/31	83 012 679	15 905 532 kr	19,1 %
1931/32	81 501 000	14 982 541	17 %
1932/33	82 243 912	12 631 472	15,4 %
1933/34	64 900 000	12 308 000	18,9 %
1934/35	73 834 000	12 764 000	16,5 %
1935/36	77 715 000	12 764 000	16,4 %
		Hariduministee- riumile	
1936/37	88 700 000	8 329 000	9,5 %
1937/38	89 593 406	11 294 687	11,3 %
1938/39	99 593 406	10 851 975	11,1 %
1939/40	105 878 587	12 595 940	11,8 %

¹ Tabel koostatud Riigi Teataja ja Riigikogu protokollides toodud andmete alusel.

on olnud suhtumine sotsiaal-kultuurilistesse küsimustesse Nõukogude riigis. Nii näit. juba 1941.aastal moodustasid Eesti NSV kulutused sotsiaal-kultuurilisteks üritusteks 50,4 %.

Kodanlike parteide liidrid oma eelarve vaidluste kõnedes näitasid selgesti oma haridusvaenulikku suhtumist. Suurkodanluse esindajad (s.o. nii maa- kui linna suurkodanluse esindajad) ründasid eriti teravalt hariduseks minevaid kulutusi, püüdes leida võimalusi nende kokkusurumiseks minimaalsele tasemele. Raskeil kriisiaastail pidi just haridusministeerium olema see, kus arvati kõige tõhusamalt võida kokkuhoidu teostada. Nii väitis 1931.a. O. Suursõõt, et Haridus- ja Sotsiaalministeerium on selline ministeerium, kus ümberkorraldamine meie elu-olu, rahva arvu ja majanduslikku kandejõudu aluseks võttes võiks veel mõndegi kokkuhoida. "Selles osas on juba rasketest aegadest sunnitult tulnud esimesi samme astuma: õpetajate arvu kokkutõmbamine, arstiabi ja pensioonide vähendamine jne. Seda tööd tuleks aga jätkata ka edaspidi, et s e l t e e l (minu sõrendus - H.K.) meie riigi eelarve tasakaalustamist kergemaks teha".¹ Eriti otsustavalt tõmmati kokku õpetajate palku (näit. maaõpetajate palka vähendati terve palgaastme võrra), koolimajade ehituskulusid, finantseeringuid õppevahenditele. Soovitati põllumeeste partei esindajate poolt isegi otseselt üle minna rahva haridusliku taseme madaldamisele - nimelt polevat 6-klassiline algkool rahva kandejõule kohane ja nõuti tagasipöördumist 4-klassilisele sundusliku algkooli juurde.² Et haridusalaseid kulutusi veelgi tõhusamalt kärpida, esineti

¹ Riigikogu IV koosseisu täielikud protokollid, 1931, lk.2408.

² Riigikogu protokollid. V koosseis, 1932-33, lk.573.

isegi nn. suvekooli projektiga, mille järgi oleksid I-II klassi õpilased käinud koolis 20.augustist kuni 15.oktoobrini ja 16.maist kuni 20.juulini ja teised klassid 16.okt. kuni 15.maini. See oleks lühendanud õpetajate suvevaheaega ja ei oleks vajanud eriruumi ja eriõppeaega.¹

Haridusministeeriumile määratud summast valdav enamus läks Kooliosakonnale, millele allusid nii alg- kui keskkoolid, nii riigi- kui erakoolid. Juba kodanliku vabariigi algaastail ilmnis haridusministeeriumi kulude jaotamises valitseva klassihuvide kaitsmine. Nii näit. algkoolile määratud summad moodustasid 1922.aastal 33% kogu haridusministeeriumi kuludest. Soomes samal aastal moodustasid algkoolide kulud 66%.² J. Piiskar eelarve vaidlustes märkis õigesti, et haridusministeeriumi "poolt vaadatakse algkooli kui kehvema kihi kooli peale ja et kehvema kihi hariduse eest üldse ei ole vaja hoolitseda, siis ei hoolitseta ka algkooli eest, ega selle eest, et õpilased sinna pääseksid".³ Koolidele antavatest toetussummadest anti erakoolidele õige aukartust äratavad summad. Kui näit. 1921.a. eelarves oli erakoolidele toetuseks määratud 2 miljonit marka, siis 1922.aastal oli see summa 9 korda suurem, s.o. 18 miljonit marka.⁴ Abiraha suurendamine erakoolidele toimus samal ajal kui algkooli summasid vähendati. Riigikogu liige E. Martinson (sots) märkis: "Eelarve ei ole aga oma kokkuseade poolest mitte küllalt demokraatiline, kuna eelarve suuremad

¹ OKRA. Fond 1108, nim.3, s.ü. 147, lk.1.

² Riigikogu protokollid, V istungjärk, 1922, veerg 959.

³ Sealsamas, veerg 930.

⁴ Sealsamas, veerg 956.

summad tarvitatakse eeskätt jõukama kihi huvides, rahvakooli ja väljaspool kooli hariduse peale kulutatakse riigi poolt väga vähe. Need summad on meie eelarves, näituseks enam kui kaks korda vähemad kui Soomes".¹ J. Piiskar rõhutas, et kool on "klassikooliks kitsamas mõttes",² ja märkis samuti seda ebaõiget suunda, et toetatakse lapsi vaimselt pimestavaid kirikute ja koguduste kooli ja antakse toetussummasid välja lihtsalt selleks, et jõukama klassi hariduse saamist toetada kehvade kulul.³

Kohustusliku 6.klassilise hariduse kehtestamisega kaasnes järgnevatel aastatel algkooli kulude suurendamine, ent kuni kodanliku vabariigi lõpuaastateni püsis toetus ka eraalgkoolidele nii koolimajade ehitamise, toetussummade andmise kui õpetajate palkade tasumise näol.

K u l u d a l g k o o l i l e .

Kodanlikus Eestis algkoolid asutati ja peeti ülal riigi ja omavalitsuste - s.o. valdade, alevite ja linnade poolt sellisel arvul, nagu see osutus vajalikus koolikohustuse läbiviimiseks. Kuni 1928/29.. maksis riik algkoolidele 50% õpetajate palkadest, alates 1928/29.a. aga 80%. Ülejäänud kulud katsid linnades - linnavalitsused, maal - maavalitsused, õpetajate palkadest 10% ja kooliülalpidajad (vallavalitsused) 10%. Muud majanduslikud kulud olid kooliülalpidaja kanda. Peale selle määrati riigi poolt eelarve korras toetust kehvamatele õpilastele riiete, jalanõude muretsemiseks.

¹ Riigikogu protokollid, V istungjärk, 1922, veerg 956.

² Sealsamas, veerg 930.

³ Sealsamas, veerg 939.

Algkooli kulud, mida kandis riik olid järgmised:

Tabel nr.2

Algkooli kulud¹

A a s t a	Üldkulu	Kulu ühe õpilase peale kroonides
1938/39	8 229 506	77,8
Sellest: linnas	2 250 434	83,6
maal	5 979 072	75,8
1937/38	7 621 419	71,5
Sellest: linnas	2 248 066	82,3
maal	5 373 353	67,8
1936/37	6 768 683	69,3
Sellest: linnas	1 854 049	77,7
maal	4 914 634	59,9
1935/36	6 288 382	59
Sellest: linnas	1 820 667	75
maal	4 467 715	55
1934/35	5 921 349	55
Sellest: linnas	1 821 894	71
maal	4 099 415	50
1933/34	5 885 854	52
Sellest: linnas	1 824 146	68
maal	4 061 708	47
1932/33	6 427 089	58
Sellest: linnas	1 940 821	73
maal	4 486 268	53
1931/32	7 192 357	67
Sellest: linnas	2 047 401	80
maal	5 144 956	63
1930/31	7 627 210	73
Sellest: linnas	2 145 799	86
maal	5 481 411	69
1929/30	7 921 713	82
1928/29	7 373 517	81
1927/28	6 962 380	75
1926/27	6 397 520	66
1925/26	5 712 670	55
1924/25	5 388 630	48
1923/24	4 684 010	41

¹ Tabel koostatud "Eesti aruandes" 1920 - 1935, Tallinn 1937, lk.275 ja Eesti Statistika 1937, 1938, 1939 nr 12 alusel.

Nagu selgub tabelist nr.2 oli suurim kulutus riiklikest summadest 1929/30.õppeaastal - 82 krooni iga algkooli õpilase kohta. Majandusliku kriisi puhkemisega teostati teravat kulude kokkutõmbamist, mis saavutas oma kulminatsiooni 1933/34.õppeaastal - 52 krooni iga õpilase kohta. Võrreldes teistemaadega olid kodanliku Eesti algkooli õpilased juba varemgi odavad, veel odavamaks muutusid nad pärast niisuuure kokkuhoiu teostamist.¹ 1934/35.aastast algas uus aeglane kulude kasv ühe õpilase kohta, ent enne-kriisiaegset taset see enam ei saavutanud, jäädes püsima 78 kroonile.

Pälvib märkimist, et kulutused ühe linnaõpilase kohta on palju suuremad kui kulutused ühe maaõpilase kohta. Meil puuduvad andmed kulude jagunemise kohta maa ja linna vahel kuni 1930.aastani, ent 1930/1931.aastal, 1931/1932.aastal kulutati ühe linnaõpilase kohta rohkem 17 krooni, 1932/1933, 1935/1936.aastal 20 krooni, 1933/1934 ja 1934/1935.aastal 21 krooni. Viimastel kodanliku võimu aastatel on vahe maa- ja linnaõpilastele teostatud kulutustest 14,5 kroonist kuni 18. kroonini. Seda põhjustasid linnakoolide suuremad majanduslikud kulutused ja õpilaste toetussummad.

Millised olid kulutused klasside lõikes maal ja linnas, selle kohta annab teatav ülevaate järgmine tabel (vt.tabel nr.3).

¹

Eesti Kroonika 1932, Tartu 1933, lk.83.

Tabel nr.3

Kulutused ühe klassikomplekti peale¹

Õppeaasta	Kulu kroonides ühe klassi- komplekti kohta		
1935/36	1862	linnas	Maal
Sellest: linnas	2552	2552	1689
maal	1689		
1934/35	1750		
Sellest: linnas	2397		
maal	1563		
1933/34	1733		
Sellest: linnas	2372		
maal	1546		
1932/33	1885		
Sellest: linnas	2551		
maal	1699		
1931/32	2110		
Sellest: linnas	2652		
maal	1952		
1930/31	2276		
Sellest: linnas	2762		
maal	2130		
1929/30	2196		
1928/29	2116		
1927/28	2051		
1926/27	1856		

¹ Tabel koostatud "Eesti arvudes" 1920-1935, Tallinn 1937, lk.975. Hilisemad statistilised ülevaated ei too enam välja kulu klassi-
komplekti kohta, küll aga ühe õpilase kohta.

Ülalesitatud tabelist nähtub, et kulutused ühele klassi-
komplektile olid kõige suuremad 1930/31.aastal ja siit alates
algas langus, saavutades oma madalseisu 1933/1934.aastal, mil-
lest alates algab uuesti väikene tõus. Kulutused ühele klassi-
komplektile on seejuures linnades palju suuremad kui maal. Nii
näit. olid 1931/32.a. ühe klassikomplekti kulud 2652 kr , maal
aga 1952 kr , s.o. 700 krooni väiksemad. Järgneval, s.o. 1932/
1933.a. olid kulutused ühele klassikomplektile maal 852 krooni
ja järgnevatel aastatel vastavalt 826, 834 ja 863 krooni väik-
semad kui linnas. Seega ca 1/3 võrra olid linnas kulutused ühe
klassikomplekti peale suuremad kui maal. Kulutuste suur erine-
vus maa- ja linnakoolide lõikes olenes suurel määral linnava-
litsuste suurematest finantseeringutest koolidele, kuna maal,
eriti vallavalitsused püüdsid teostada kokkuhoidu koolide ar-
vel.

Algkoolidele määratud kulutused olid ette nähtud: 1) õppe-
jõudude palkadeks, b) ametnike ja teenistujate palkadeks, c) ma-
janduskuludeks, d) õppevahendite muretsemiseks, f) õpilaste
toetuseks ja i) muudeks kuludeks. 1923.aastast kuni 1936/37.
aastani koguti Riigi Statistika Keskbüroo poolt täpseid and-
meid algkoolidele määratud kulude jagunemise kohta, mida pro-
millides esitab tabel nr.4.

Tabel nr.4

Algkooli kulude koostis 0/00¹

=====						
Kulu koostis 0/00						
Õppeaasta	Õppe- jõudude palgad	Ametnike ja tee- nistu- jate palgad	Majan- dus kulud	Õppe- vahendi- te mure- semiseks	Õpilaste toetuseks	Muud kulud
1936/37	684	39	86	-	40	151
Sellest:linnas	626	74	108	-	74	118
maal	707	26	77	-	27	164
1935/36	710	40	85	19	40	106
Sellest:linnas	684	75	109	20	61	87
maal	736	26	74	19	31	114
1934/35	713	42	95	18	44	88
Sellest:linnas	645	76	130	21	62	66
maal	743	27	79	16	37	98
1933/34	715	42	94	15	44	90
Sellest:linnas	648	74	130	18	62	68
maal	746	27	77	14	36	100
1932/33	710	40	92	14	40	104
Sellest:linnas	645	73	127	17	58	80
maal	738	25	76	13	33	115
1931/32	676	37	97	18	50	122
Sellest:linnas	642	69	127	18	70	74
maal		23	86	18	42	141
1930/31	863	35	101	20	44	117
Sellest:linnas	646	67	123	17	68	79
maal	697	23	92	21	35	132
1929/30	691	33	95	20	40	121
1928/29	712	33	97	20	32	106
1927/28	694	35	110	22	29	110
1926/27	707	30	96	23	34	110
1925/26	702	32	102	25	34	105
1924/25	702	30	102	21	32	113
1923/24	727	30	95	23	34	91

¹ Tabel koostatud "Eesti arvudes" 1920-1935, Tallinn 1937, lk.275.

Ülalesitatud tabelist selgub, et algkooli kuludest moodustavad palgad ligi $3/4$ (näit. 1937/38.a. - 71,3 %), kõik muud kulud kokku umbes $1/4$ (1937/38.a. - 28,7 %). Kulud kaeti peamiselt riigi poolt. Nii 1937/38.õppeaastal tasus riik 60% ja omavalitsus 36%.¹ Umbes samasugune oli olukord ka teistel aastatel. Kui suured on täpselt olnud omavalitsuste kulud algkoolide ülalpidamiseks, selle kohta statistilised andmed puuduvad. Korduvalt märgib Eesti Statistika, et kui palju omavalitsused õppeaastal koolide peale kulutasid, ei saa kindlaks teha, sest puuduvad selle kohta täpsed andmed. Küsimust aitaks selgitada üksikute valdade eelarvete täpsem läbitöötamine. Ajakirjanduse ("Õpetajate Leht", "Postimees", "Rahva Hääle") andmeil ilmneb, et valdadel olid hariduskulud suureks koormaks. Väikeste valdade puhul, kus tuli ühel vallal ülal pidada 3-4 algkooli, neelasid hariduskulud sageli suurema osa valla eelarvest, eriti siis kui oli tegemist uute koolimajade püstitamisega või koolimajadeks sobimatute lagunema kippuvate mõisa härrastemajade remontimisega. Sellel pinnal toimus teravaid kokkupõrkeid algkoolide juhatajate ja vallavolikogude vahel. Vallavolikogud ei annud sageli koolimajade remondiks raha, õppeabinõude muretsemiseks ei annud rida valdu ühtegi krooni, kütus jäeti sageli kohale vedamata, petroli arvete kohta oli sageli suuri nurinaid. Ajakirjanduse andmeil ilmneb, et eriti nendes valdades, kus nn. kogupõllumehed (jõukad suurtalunikud) olid vallavolikogudes enamuses, oldi äärmiselt kitsi haridusala kulutuste tegemisel.

Haridusala kulutused nii riigi- kui ka omavalitsuste poolt

¹ Eesti Statistika 1939, nr.12, lk.620.

algkoolide ülalpidamiseks olid napid, kaugelt väiksemad kui teistes tolleaegsetes kodanlikes riikides (näit. Soomes, Lätis jne). See tõkestas koolide varustamist õppevahenditega, tõkestas õpilastele vajalike toetussummade andmist, kruvis kooli majanduskulud äärmiselt madalale ja õpetajate palgad olid võrreldes teiste riigiametnikega kõige madalamad. Majandusliku repressiooni päeval anti kõige hoolimatumalt koondama hariduskulusid, kuna sõja-
võ, siseministeeriumi jt. ministeeriumide finantseeringuid tunduvalt vähem kärbiti.

K o o l i m a j a d.

Kodanlik Eesti võttis tsaari-Venemaalt üle vanad ja viletsad koolimajad. Eriti kehvad olid koolimajad maal. Kuna õppeaeg oli lühike (3 aastat) ja kõik lapsed ei käinudki koolis, oli klasse vähe ja neile vähestele jätkus olemasolevatest kooliruumidest. 1914-1920.a. uusi koolimaju ei ehitatud, aga mõned koolimajad hävinesid kodusõja aastatel, eriti Kirde- ja Kagu-Eestis. Üksikud uued nn. ministeeriumikooli majad olid erandeiks sadade vanade valla- ja kihelkonna koolimajade hulgas.

Kodanliku Eesti haridusministeerium korraldas aastal 1921 ankeedi koolimajade vanuse ja sobivuse kohta. Ankeedi andmeist selgus, et vanimaks majaks, kus kool töötas oli Tallinnas Lai tänav nr.25 asuv tolleaegne XVIII linna algkool, milline töötas 1585.a. ehitatud majas. Pühavaimu tänaval asuv III tütarlaste algkoolimaja oli üle 300 aasta vana. Narvas töötas kool 1659.a. ehitatud majas, Tartumaal 1620.a., Viljandimaal 1654.a. ja Virumaal 1720.a. ehitatud majas. Ülejäänud koolimajade kohta selgus,

et enne:

4 % -	(1800.a. oli ehitatud 12 koolimaja			
	(1809-1800 "	"	5	"
	(1819-1810 "	"	2	"
	(1829-1820 "	"	6	"
	(1839-1830 "	"	4	"
	(1849-1840 "	"	16	"

60%-	(Aastast 1859-1850 oli ehitatud 22 koolimaja			
	(" 1869-1860 "	"	67	"
	(" 1879-1870 "	"	220	"
	(" 1889-1880 "	"	182	"
	(" 1899-1890 "	"	144	"

36%-	(Aastast 1909 - 1900 oli ehitatud 233 koolimaja			
	(" 1914- 1910 "	"	127	"
	(<i>1917</i> " " "	"	12	"
	(" 1918 "	"	1	"
	(" 1919 "	"	3	"
	(" 1920 "	"	5	"

25% koolijuhatajatest, kes töötasid väga vanades majades, mille vanust oli raske kindlaks teha, jättis andmed andmata. Üldesitatud andmeist nähtub, et valdav enamus koolidest töötas möödunud sajandil ehitatud vanades valla- ja kihelkonna koolimajades. Viimased oli põhiliselt puitehitused ja 40-60 aasta jooksul muutunud kõlbmatuteks. Ruumide paigutus neis oli halb, hügieenilistele nõuetele ei vastanud need koolimajad mingil viisil.

¹ ORKA, F 1108, nim.1, s.ü. 155, lk.8

² Sealsamas, lk.9.

Kuna 1920.aasta mais võeti vastu Avalikkude Algkoolide seadus ja nähti ette 1930.a. üleminek 6-klassilisele kohustuslikule algkoolile, oli üheks olulisemaks ülesandeks, et seda nõuet täita, uute koolimajade hankimine. Mõnes kohas püüti koolimajade küsimust lahendada sel teel, et püüti kohandada nn. härrastemaju, s.o. endiseid mõisahooneid. Valla omavalitsuste poolt paigutati kool 194 endisesse härrastemajja, maavalitsused võtsid koolimajadena kasutusele 24 härrastemaja, linnad 4.¹ Härrastemajade kasutuselevõtt ei lahendanud aga kaugeltki seda küsimust. Paljudes valdades ei olnud nad saadaval ja suur osa neist ei kõlvanud koolimajadeks.

Uute koolimajade ehitamine oli aga seotud suurte raskustega. Kodanliku Eesti esimestes riigikogudes maa- ja linna suurkondalus asus kärpima eelarvelisi kulutusi algkooli koolimajadele. Nii kärbiti eelarvelisi kulutusi algkoolimajade ehitamiseks 1922 ja 1923. aastal. J. Piiskar eelarve vaidlustes 1.aprillil 1922.a. ütles otse: "Praegune Eesti hariduspoliitika on äärmiselt hoolimata haridusasja vastu. Seda tõendab kõige kujukamalt haridusministeeriumi eelarve. Mis on aastate jooksul selleks tehtud, et endisest seisukorrast väiksematki sammu edasi saada. Rahvakool kiratseb endiselt. Ma ütleksin isegi, et ta on tagurpidi läinud viimaste aastate jooksul. Koolimajad olid enne sõda paremas olukorras kui praegu."²

1923.aastal määrati kõrgemate sõjaväelaste autasustamiseks 55 miljonit marka, ent koolide ehitamiseks ja vaesematele õpilastele toetuse määramiseks raha küllaldaselt ei jätkunud.³

¹ Koolihoomete ehitamise plaanimajandus, 1937, lk.5.

² Riigikogu protokollid, V istungjärk, 1922, veerg 930.

³ Sealsamas, IX istungjärk, 1923, veerg 1033.

Koolimajade ehitamise otsene kohustus pandi omavalitsuse õlgadele (s.o. linna-, alevi- ja vallavalitsustele). Kui linnad veel mõnel määral selle ülesandega toime tulid, siis valdaval enamusel valdadel käis see üle jõu. Et küsimust siiski kuidagiviisi lahendada, selleks loodi a.1922 koolimajade ehitusfond. 1922.eelarve aastal arvati riigikassast ehitusfondi kolmkümmend miljonit marka ja nähti ette, et järgmistel eelarve aastatel täiendatakse fondi.1923. a. kavatseti fondi täiendada 30 000 000 marga võrra ja 1924. ja 1925.aastal 20 000 000 marga võrra.¹ Haridusala töötajad, kes olid samaaegselt ka riigikogu liikmeteks, püüdsid näidata, et see summa on enam kui napp ja nõudsid summa suurendamist (Martinson, Annusson), sest haridusministeeriumi andmeil uute koolimajade ehitamine pidi maksma minema 1 miljard marka. Need katsed purunesid suurkodanluse vastuseisu tõttu. Ka järgnevatel aastatel ei tõusnud eelarvelised finantseeringud kõrgemale ja mõnel aastal langesid isegi kuni 150 000 kroonini aastas.² Koolimajade ehitusfondist võisid maa-, alevi- ja linnaomavalitsused saada pikaajalist laenu (35-50 aastaks uute koolimajade ehitamiseks ja vanade ümberehitamiseks. Fondist antav laenu suurus võis ulatuda kuni 75% maja ehituseelarvest. Laenu maksti välja kolmes osas: esimene osa 40% ehituseelarvest hoone alusmüüri ja sokli valmimisel, teine osa 20%, kui hoone on viidud katuse alla ja kolmas osa - kui hoone on valmis.

Uute ehitatavate koolimajade suhtes püstitati nn. normaalnõuded haridusministeeriumi erimäärusega 1924.aastal.⁴ Selle määruse

¹ Riigikogu protokollid, V istungjärk, 1921, veerg 156.

² Koolihoonete ehitamise plaanimajandus, 1937, lk.10.

³ Riigi Teataja 1936, nr.99, lisa nr.9.

⁴ Riigi Teataja 1924, nr.47.

kohaselt nõuti eelkõige, et koolimaja asupaik peab olema tervislikult rahuldav. Nõuti, et koolimaja tuleb ehitada nõnda, et klassiruumides ja õpilaste internaatide aknad ei oleks juhitud vastu põhja. 5-6 klassikomplektilisel koolil pidi olema: 1) klassiruumid vastavalt klassikomplektide arvule, 2) käsitööklass, 3) õppeabinõudetuba, 4) võimla, 5) õpetajatetuba, mis ühtlasi oleks ka raamatukogu ruumiks, 6) kantselei, mis oleks ühtlasi ka arstile vastuvõtu ruumiks, 7) köök-söögituba (sel juhul kui ei ole internaadiruume), 8) tarviduse järgi õpetajate ja teenijate korterid, 9) rekreatsiooniruumid või koridor. Väiksemates koolides oli võimalik osa ruume ära jätta, näit, õpetajatetuba ja kantselei ühendada, 1-2 klassikomplektilises algkoolis pidi võimla aset täitma avar koridor. Põrandapinna suhtes olid nõudmised õige madalad. Iga õpilase kohta nähti ette $1,2 \text{ m}^2$ põrandapinda ja $3-4 \text{ m}^3$ õhuruumi.

1922.a. ja 1923.a. algas uute koolimajade muretsemine ja endiste ümberehitamine. See oli hädavajalik, sest vähemalt 80% koolimajadest, mis oli ettenähtud algkooli jaoks, ei vastanud nõuetele.¹ Ümberehitamisele kuulusid eelkõige endised härrastemajad. Osa valla- ja linnaomavalitsusi alustas uute koolimajade ehitamist. Sel puhul pöörduti palvega koolimajade ehitusfondist laenu saamiseks. Juba 1923.a. märkis haridusministeerium, et ehitusfondi summad on "nii vähesed, et sissetulevatest soovidest üht veikest osa rahuldada võib. Laenusaaamise palveid tuleb aga alatasa juurde. Tingimata oleks vaja koolimajade ehitusfondi sum-

¹ ORKA. Fond 1108, nim.3, arh. 145, lk.154.

masid suurendada".¹

Koolimajade ehitusfond ei suutnud ka järgneval aastal kugi ulatuslikult katta ehitamiseks vajalikke summasid. Nii anti 1924/25.a. laenu 22 917 000 marka, ent palveid esitati 150 385 000 marga ulatuses.² 1922.a. kuni 1.jaanuarini 1925.a. anti koolimajade ehitusfondi summast kokku laenu 124 309 900 marka, ent nõudmine laenude järgi oli enam kui kümme korda suurem.³ (Haridusministeeriumi 1924/24.õppeaasta aruanne).

Klassivõitluse teravnemisega 1924.aastal ja seoses l.dets. ülestõusuga, vähendas kodanlik valitsus koolimajade ehitamiseks minevaid summasid veelgi ja asus selle asemel vanglaid ehitama. Kodanlikus Eestis oli avalik saladus, et 1925.a. aprillis anti 5 miljonit marka, mis oli ette nähtud uute koolimajade ehitamiseks, uute vanglate püstitamiseks. Selliste summade jaotuse alusel ei suudetud ka järgnevatel aastatel nimetamisväärselt parandada koolimajade olukorda. 1928.a. kodanliku Eesti haridusminister A. Mõttus oli sunnitud tunnustama "Päevalehes" 12.jaan.:

"On selge, et paljud koolid, eriti maakoolid võimatu viletsais hoonetes asuvad. Ma ei eksi, kui väidame, et suurele osale tiisikushaigetele just algkoolis alus pannakse. Omavalitsused ei suuda omal jõul tarvilikul määral uusi koolihooneid ehitada. Riigi poolt antud summa on tilk merre".

Kodanliku Eesti riigi poolt antud summa koolimajade ehitamiseks kuni majanduskriisi puhkemiseni kõikus 300 000 kr ümber

¹OKRA. Fond 1108, nim.1, s.ü. 177, lk.103.

²Sealsamas, nim.1, s.ü. 303, lk.113.

³Sealsamas, nim.3, s.ü. 145, lk.154.

aastas. Nii näit. anti 1926/27.a. koolimajade ehitusfondist laenu 36 612 500 marga ulatuses¹, ka järgnevail aastail pü-
sib sama summa. 1930.a. anti koolimajade ehitamiseks
kr. 327 996, viimane jaotati 25 omavalitsuse vahel, kusjuu-
res laenu summa igale kõikus 3000-4000 kr. vahel.² Pälvis mär-
kimist, et 1930.a. paluti omavalitsuste poolt laenu koolimaja-
de ehitamiseks ja ümberehitamiseks kr. 2 580 132. Sellega ra-
huldati ainult ca 1/8 nõutud summast.

Kui analüüsida summade jaotust maa ja linna vahel, siis
on ülekaalus linn. Elkõige hoolitseti pealinna koolimajade
eest, kuhu püstitati rida uusi hooneid, nagu näit. nn. Raud-
tänavaga algkool (praegi Tallinna Ped. Instituudi Harjutuskooli
hoone) ja Pelgulinna algkool, ent uusi algkoolihooneid püsti-
tati ka teistes linnades - näit. 5. algkool Tartus (praegune
VII Keskkool) jt. 1928/29.a. oli linnades häid koolimaju 18%,
maal ainult 4%. Rahuldavaid koolimaju oli linnades 48%, maal
45%, halb koolimaju linnades 44%, maal 51%. Paljud koolimajad
asusid üüriruumides. Eriti halb oli olukord koolimajade osas
Petserimaal, millesse kodanlik valitsus suhtus kui omalaadses-
se sisemaisesse kolooniasse, kelle venelastest ja setudest
elanikkonnale püüti igati tõkkeid luua hariduse saamisel, et
siit saada odavat harimatut tööjõudu kulaklikesse majapidamis-
tesse. Petserimaal asus üüriruumides 72,7% koolimajadest.
Sageli asus kool kahes ja kolmes majas laiali.³ 92 kooli Pet-
serimaal asus 125 majas ja sellega seoses mõnede koolide komp-

¹ ORKA. Fond 1108, nim 1, s.d. 344, lk. 132.

² Sealsamas, nim. 3, s.d. 147, lk. 2.

³ Riigikogu protokollid V istungjärg 1928, lk. 808.

lektid asusid üksteisest mitu kilomeetrit eemal. Ülevaate Petserimaa koolimajade olukorrast annab järgmine tabel

T a b e l nr. 5.

Koolimajad Petserimaal

Komplek- tilisi	Algkoole on	Nendest asub				
		Ühes majas	Kahes majas	Kolmes majas	Neljas majas	Seitsmes majas
1	9	9	-	-	-	-
2	40	33	7	-	-	-
3	29	18	9	2	-	-
4	6	3	2	-	1	-
5	2	2	-	-	-	-
6	1	1	-	-	-	-
7	2	-	-	-	-	1
8	2	1	1	-	-	-
9	1	1	-	-	-	-

Majad ise olid Peterimaal allpool igasugust kriitikat, olles madalad, pimedad, õhuvaesed, külmad, kus õppiv noorsugu oma ter- vist väga tugevasti rikkus. Kodanlik Eesti valitsus aga ehitas 12 a. jooksul (kuni 1930.a.) Petserimaale ainult 4 uut kooli- maja. Petserimaa vallavalitsustel endil jätkus raha ainult vaevu koolimajade üüriks, kütmiseks ja valgustamiseks.¹

Koolimajade ehituskulusid tõmmati eriti tugevasti kokku majanduskriisi aastail, s.o. 1930-1934. Alles 1935.a. intensii- vistub uuesti koolimajade ehitustegevus ja valmib järgnevail aastail ca paarkümmend uut koolimaja. 1936.a. 12 uut koolima-

¹ Riigikogu protokollid V istungjärk 1928, IV koosseis 1930, lk. 560.

ja ja ümberehitusi teostati samuti¹. 1920-1936.a soetati koolidele kogusummas 399 koolimaja (siia kuuluvad ka keskkoolid) nendest 216 täiesti uut ja 183 ümber- ja juurdeehitust. Kõik need 399 koolimaja maksid kr. 11 856 053,12, kusjuures sellest summast kaeti omavalitsuse summadest kr. 5 215 406.53, toetusega riigi poolt 104 950, laenudega koolimajade ehituslaenu fondist kr. 4 851 926.51, omavalitsuse ehitusfondist kr. 549 830.29 ja eralaenudega kr. 1 133 921.79².

1937. aastal, selleks, et saada ülevaadet kogu kodanliku Eesti territooriumil asuvate koolimajade olukorra kohta, korraldati uus täpne ankeet. Andmetest selgus, et koolide varustamiseks vajalike ruumidega oleks vaja ehitada 247 uut ~~abikoo~~limaja ja ümber ehitada 320 koolimaja, mis kogusummas nõudsid kulusid 15,3 miljonit krooni.³ Ümberehitatavad koolimajad jagati kolme kategooriasse ja koostati koolimajade ehituseks 15 a. plaan. Vastavalt plaanile oli vaja ümber ehitada:

I järjekorras 141 uut ja 129 senist koolimaja kr. 8 312 143 vrt								
II	"	60	"	"	121	"	"	" 4 166 048 "
III	"	46	"	"	70	"	"	" 2 898 635 "

Ometi jäi kogu kodanliku Eesti vabariigi lõpuaastaini olukord koolimajade osas ebarahuldavaks. 1938.a. saatis haridusminister kirja majandusministrile, kus väga selgesti ilmnes olukord koolimajade osas. Ülalnimetatud kirjas osutati selle-

¹ Valitsusasutuste tegevus 1936/1937.a., Tallinn 1937, lk. 20.

² Koolihoonete ehitamise plaanimajandus 1937, lk. 7.

³ Sealsamas, lk. 9.

le, et 1938. aasta lõpuks oli "algkoolimajadest 40% puudulikud ja kõlbmatud, need olid kas endiste valla või kihelkonnakoolide majad, või endised kõrtsihooned, sõdurite barakid või mõnesugused teised juhuslikult kättejuhtunud hooned. Oma mõõtudel, ruumide jaotuselt ja ruumide arvult ei vastanud need majad kõige vähemalgi määral praegusaja kooli ja tervishoiu nõuetele. Oli koole, kellel omad ruumid täiesti puudusid ja kes on mahutatud üürimajadesse, tihti talumajadesse. Näit. Petserimaal 72% algkoolidest asuvad üüritud talumajades."¹ Edasi osutati samas kirjas veel kord faktile, et Koolimajade Ehituslaenu Fond ei suutnud vajalikul määral laenu anda, suutes rahuldada vaid 25-30% palveid ja kärpis laenusummat viimase võimaluseni, mis takistas ehitustööde läbiviimist. Tuli ette juhtumeid, kus ehituse ajal pidi maja suurust vähendatama ja sagedasti tuli jätta tegemata maja sisemised tööd. Kiri konstateeris, et "koolimajade ehitamise alal on tekkinud täielik ummik." Kirja lõpul märgiti veel kord, et "koolimajad on mõnes kohas katastroofilises seisukorras, nii et võib üles kerkida küsimus kooli sulgemise kohta."²

Samal ajal kui ei jätkunud kodanlikul riigil summasid küllaldasel arvul algkoolimajade ehitamiseks, loobiti miljoneid Oru lossi väljaehitamiseks, anti hiigelsuuri laene näit. Prantsuse lütseumi (5 milj. krooni), inglise kolledži, Lenderi ja Vestholmi erakoolide ehitamiseks. Kõiges selles ilmneb selgesti kodanliku Eesti koolipoliitika klassisuunitlus, mis hoo-

¹ ORKA. F. 1108, nim. 4. s.ü. 1189, lk.362.

² Sealsamas.

litses eelkõige valitseva klassi lastele erakoolide ehitamise eest, samuti linnades asuvate algkoolimajade eest, ent tunduvalt vähem muretses maakoolide eest.

Kuna õppeaeg oli lühike (3 aastat) ja kõik lapsed ei käinudki koolis, oli klasse vähe ja neile vähestele jätkus olemasolevatest kooliruumidest. 1914-1920 uusi koolimaju ei ehitatud, aga mõned koolimajad hävinesid kodusõja aastatel, eriti Kirde- ja Kagu-Eestis.

Kodanliku Eesti vabariigi lõpuaastaiks paranes mõnevõrra siiski koolimajade olukord. 1938. aastal tunnistati, a i - n u l t ⁿ 40% algkoolimajadest viletsateks. Uute koolimajade juurde ehitamise tõttu suudeti teostada õppetööd enam-vähem ühes vahetuses. Nii oli 1935/36.a. algkoolides üle riigi 3390 klassiruumi, neist maal 2654, linnades 736. Teises vahetuses kasutati algkooliruumidest 50. Sellest linnades 30 klassiruumi, s.o. 4,1%, maal 20 - s.o. 0,8%¹.

1935/36.a. statistika keskbüroo andmete alusel muutusid klassiruumid ka enam vastavaiks tookordsetele koolihügieeni nõuetele. Põrandapinna suuruselt olid klassid enamvähem rahuldavad. Alla 1,2m² tuli põrandapinda vaid Peterimaa algkoolides.² (1935/36. õppeaastal). Halvem oli lugu õhu kubatuuri- ga. Tolleaegseid ametliku normi nõudeile vastas (4 m³ ühe õpilase kohta) algkoolidest 69%, sellest maal 65,6%, linnas 81,4%. Üldse olid klassiruumid linnades õhurikkamad kui maal.³ Ka valgustusega ei olnud kaugeltki kõik korras. Vastava määruse alusel oli ette nähtud, et akende valgustuspind ei tohi

¹ Eesti Statistika 1937, Tallinn, lk. 18.

² Sealsamas.

³ Sealsamas, lk. 19.

olla alla 1/7 sama klassi pörandapinnast. Sellele nõudele, et 1 m² aknavalgustuspinna kohta tuleks pörandapinda 5 m², vastas algkooli klassidest ainult 4,4% (linnades 9,5%, maal 3%), 5 - 7,4 m² pörandapinda 1 m² valgustuspinna kohta vastas 21,9% algkoolidest. Ligi 3/4 klassiruumidest (maal 78,7%, linnades 56% - kokku 73,7%) olid aga mitterahuldavas vahekorras 1:7,5¹. Kunstliku valgustuse osas olid elektrivalgustusega ca 50% klassiruumid, peamiselt linnades. Maal kasutati kunstlikuks valgustuseks petrooleumi- ja gaasilampe. Kütteks kasutati valdavas enamuses algkoolides ahjukütet. Linnades köeti ahjude abil 64,9% klassiruumidest, maal 96,6%. Linna algkoolidest olid keskküttel 35,1%, maal 3,4%². Algkoolide ruumides langes sageli temperatuur kaugelt madalamale lubatust. Nii korraldati 1940.a. talvel 15.-29. veebruarini kõikides kooliruumides temperatuuri mõõtmine, millest selgus, et temperatuur langes alla + 12°C 1/3 kooliruumides. Madalamat temperatuuri kui + 12°C ilmnes kooliruumides sageli isegi suhteliselt soojadel talveilmadel (0-6°C), niipea kui ilm oli vähegi tuuline.³ Madalat temperatuuri klassiruumides põhjustas eriti paljude maa-algkoolide halb ehitustööde kvaliteet (puht ehitustehnilisest küljest), eriti välisseinte ja ahjude osas. Enamus algkooli maju püstitati puust, kusjuures tarvitati liiga toorest puitu, mis kuivades tekitas suured praod.⁴

¹ Eesti Statistika 1937, nr. 1, Tallinn, lk.22

² Sealsamas.

³ ORKA. Fond 1108, nim. 4, s.ü. 897, lk. 17

⁴ K. Böläu, Koolimajade ehitustehnilistest puudustest, Eesti Kool 1935, nr. 2, lk. 111.

Kokku võttes võime öelda, et kuigi kodanliku Eesti vabariigi ajal algkooli jaoks ette nähtud koolimajade olukord paranes, ei saa olukorda selles osas kaugeltki veel rahuldavaks lugeda. Osa koole töötas üüritud majades, koolidele kaugeltki mitte sobivates ruumides. Kodanlik valitsus kärpis koolimajade püstitamiseks määratud summasid ja tõkestas sellega otsustava muudatuse teostamist eriti rahva lastele ettenähtud algkoolimajade ehitamisel.

Internaadid kodanliku Eesti algkoolide juures

Juba valla-, eriti aga kihelkonna ja ministeeriumi koolide juures olid algelised internaadid. Kodanliku Eesti alg-aastatel saadeti lapsi juba varem töötanud internaatidesse. 1918/1919.a. käis algkooli õpilastest iga päev kodus 83,37%, 16,63% jäid ööseks koolimajasse. Sooja sööki said koolimajas viibijatest iga päev ainult 4%¹. Internaatide ulatuslikum loomine toimus kolmekümnendatel aastatel, kui kehtestati kuueklassiline algkool ja seetõttu 4-kl. algkoolist, kus lapsed tavaliselt iga päev kodus käisid, tuli lapsi viia suurematesse 6-klassilistesse algkoolidesse, mida valla kohta oli 1-2. Kodanlikus Eestis kehtiva seaduse kohaselt, tuli kooliülalpidajal (s.o. tegelikult valdadel) avada internaadid kooli juures, kui kooliringkonnas oli koolikohustuslikke lapsi, kellede kodu koolist oli üle 3 km kaugel. Kooliülalpidajat kohustati hoolitsema selle eest, et internaati pääseksid kõik õpilased, kellel selleks on õigus ja vajadus. Peab kohe rõhuta-

¹ ORKA. Fond 1108, nim. l. s.ü. 155, lk.76.

✓ ma, et paljud vallad püüdsid sellest raskest ja tülikast kohustusest vabaneda. Vallad, koolida ülalpidajaina üldreeglinna tundsid vähe huvi internaatide vastu, mille korrastamine ja ajanõuete kohasel tasemel hoidmine nõudis kulusid. Vallamavalitsused püüdsid vastavat seadusesätetki nii tõlgendada, et internaatide tuleb avada üksnes siis, kui vähemalt pool laste arvust elab koolimajast üle 3 km kaugusel.¹

Maa-algkoolide õpilasi, kelle elukoht koolist oli 3-5 km kaugusel ja üle selle, oli 31% (1931.a. ja 1936.a. andmeil). Neist lastest osal, nimelt 14% oli koolitee kaugus isegi 5-8 km ja üle 8 km 0,3%.² Samal ajal (1936.a.) umbes pooled maa-algkoolidest ei omanud internaatide. Nii oli 1935/1936.õ.a. internaadita kooli maal 611 ehk 54,9%. Neist ümmarguselt 1/4 (148 kooli) ei vajanud internaatide, sest õpilaste kooliskäimise kaugus ei ületanud 3 km, 76% internaadita koolide arvust aga vajasid internaatide. Ligikaudu 1/3 neist koolidest võimaldas õpilastel erakorralistel juhtudel ööbida koolis. Kuna aga sellistes koolides ööbimisvõimalused olid viletsad (magati tavaliselt klassitubades, pesuruumid puudusid jne.), siis kasutasid seda võimalust õpilased ainult äärmise häda korral.

pidevaks
✓ Pälvis allakriipsutamist, et internaatide halva korras-
tuse tõttu 1931-1936.a. internaatide kasutavate õpilaste arv
järsult langes, nimelt 11 303-lt 1931.a. 9369-le 1936.a.

¹ Riigikohtu Administratiiviosakonna Toimetis 1933, 785

² Eesti Statistika 1939, nr. 211(6) Tallinn, lk.380.

1935/36.õ.a. oli maal internaadiga koole 506 (1930/31.õ.a. - 486), neist 72 kooli internaati (14,4%) õpilased ei kasutanud. 1930/31.õ.a. oli kasutamata internaate 35 (s.õ. 2 korda vähem)¹

Kodanliku Eesti maakondadest oli esikohal oma internaatide arvu poolest Viljandimaa (86,3% koolidest), Valgamaa (73,3%), Pärnumaa 68,8%. Viru-, Saare-, Lääne-, Võru-, Järva-, Tartu- ja Harjumaal kõikus internaatidega koolide arv 30,1-52,1% piirides. Petserimaal oli internaatidega koole vaid 6,6%.

Internaatide ruumide, nii kõva kui pehme inventari osas, olid kodanliku Eesti algkoolid väga puudulikud. Küll nägi internaatide määrus ette internaadis eraldi magamistoad poeglastele ja tütarlastele, samuti eraldi pesemisvõimalused ja klosetid.², ent valdavas enamuses internaatides olid vaid eraldi magamistoad, millele lisandusid köögid. Viimased olid sageli ühised kooliteenijaga. Eri pesemisruumid olid vaid 1/3 internaatidest. Internaadi magamisruumid olid koolijuhatajate hinnangu alusel: head 24%, rahuldavad 46% ja puudulikud (kitsad, madalad, niisked, pimedad ja külmad) 30% ulatuses.³ Magamisruumid olid halvasti ventileeritavad. Õhuvahetus toimus peamiselt ukse ja akna kaudu ja talvel oli küllalt neid magamisruume, kus õhupuhastus toimus ainult ukse kaudu. 1/3 õpilasi magas puuduliku õhunormiga ruumides (alla 6 m³). Ko-

¹ Eesti Statistika 1939, nr. 211 (6), lk. 311.

² Riigi Teataja 1933, 36

³ Eesti Statistika 1939, nr. 211 (6), lk.314.

danlikus Eestis ei varustatud internaate tsentraliseeritult ei vooditega, ei ka voodipesu ega tekkidega. Kõik vajaliku pidid õpilased kodunt kaasa tooma. Oli küll ette nähtud, et iga õpilane, kes kasutab internaati, peaks omama omaette voodi magamiseks. Tegelikult aga 47,1% õpilasi pidi magama mitmekesi koos, erandjuhtumel isegi põrandal.¹ Võrumaal 73,5% lastest ei omanud 1936.a. omaette voodit, ka Tartu- ja Valgemaal magas 60% õpilastest mitmekesi ühes voodis.²

Laste toitlustamisega olid kodanliku Eesti algkoolide internaadid suurtes raskustes. Paljudes internaatides seda ei teostatud. Õpilaste ühistoitlustamise osas oli esikohal kõige jõukam maakond Viljandimaa, kus ühissöögiga internaate oli 1935/36. a.a. 87%. Suhteliselt hästi oli ühistoitlustamine korraldatud ka Järva- ja Harjumaal, kus 2/3 internaatides toimus ühistoitlustamine.³ Eriti halb oli õpilaste toitlustamine Tartu- ja Võrumaal, kus 4/5 internaatidest ei olnud organiseeritud ühistoitlustamist.

Kokku võttes võime konstateerida, et kuigi internaatide tihedus kondalikus Eestis suurenes võrreldes a. 1917, ei vastanud nad kaugeltki vajadustele. Internaadid olid sageli ebarahuldavalt varustatud ruumidega, kõva inventariga, ühistoitlustamine paljudes internaatides puudus (ühissöögil oli kod. vabariigi lõpuaastail ainult umbes 50% lastest), laste

¹ Eesti Statistika 1939, nr. 211 (6) lk.315.

² Sealsamas.

³ Sealsamas.

vaba aja täitmine toimus süsteemitult. Vallad ei hoolitsenud internaatide eest, kartes vallale lisakulusid. Paljud lastevanemad keeldusid lapsi internaati paigutamast, jällegipeamiselt kulude kartusel. Kõik need asjaolud töid endaga kaasa õpilaste arvu pideva vähenemise internaatides. Kui näi. nende õpilaste arv, kelle koolitee oli üle 3 km pikk, suurenes 1931-1936. aastani ca 2000 võrra, siis samal ajal langes internaadi kasutajate arv umbes samapalju. Nimetamisväärselt ei muutunud olukord ka viimastel kodanliku vabariigi aastatel. Võibolla tuleks just internaatide vähesusest ja nende töö halvast organiseerimisest otsida ka maa algkoolide õpilaste vähest edasijõudmist. On teada, et ainult 40% maa algkooli lõpetajatest lõpetas kuueklassilise algkooli, ülejäänute haridus piirdus 4-5 klassiga.

Kodanlik valitsus, kodanlikud omavalitsusorganid (valdavalitsused) ei teinud midagi selleks, et olukorda koolide internaatide osas parandada. Internaatide organiseerimine langes peamiselt koolijuhataja õlgadele, kellelt nõuti küll internaatide loomist, lastevanemate veenmist, ent mingeid materiaalseid vahendeid selleks ei antud. Pälvis märkimist veel, et internaadi juhatajale, ei õpetajatele, kasvatajatele internaadis tehtava töö eest mingit tasu ei makstud.

Õppevahendid

Milline oli olukord õppevahendite alal kodanliku Eesti vabariigi algaastatel, selle kohta annab ülevaate järgmine

tabel.

T a b e l nr. 6

Õppevahendeid 1918/1919.õppeaastal algkoolides¹

Koolide asupaik	Keeltes	Mate- maati- kas	Loodus- teadu- ses	Maade- teadu- ses	Aja- loos	Muis ainetes	Kokku	Ühe kooli peale tuli
Linnades	3 738	1 095	4 753	3 881	1 816	3 619	17 902	227
Maal ja alevites	15 798	3 675	14 395	11 225	5 672	10 859	61 624	50
	19 536	4 770	19 148	14 106	7 488	14 478	79 526	57
	24,8%	6%	24%	17,7%	9,4%	18,1%	100%	

Nagu tabelist nr. 6 nähtub, oli kõige enam õppevahendeid keeltes (vene keeles), loodusteadustes ja maateaduses. Võrreldes maa ja linna suhet, ilmneb, et linnad olid palju paremini varustatud õppevahenditega kui maa. Seejuures ei tule unustada, et maal asuvatest koolidest olid paremini teistest varustatud nn. ministeeriumikoolid, siis kihelkonnakoolid ja viimases järjekorras vallakoolid. Paljud õppevahendid, mis ülalesitatud tabelis on nimetatud, ei täitnud oma ülesandeid muutunud olukorras. Nii kujunes osa geograafia ja ajaloo kaarte kasutamiskõlbmatuiks. Vene keele tundide kärpimise tõttu ja muudatuste tõttu, mis toimusid vene kirjakeeles, ei omanud endist tähtsust vene keele alased õppevahendid. Täiesti puudusid õppevahendid uues õppeaines, mis kodanlikku Eesti algkooli sisse toodi - nimelt koduloos, ka eesti ajaloo. Haridusministeerium tutvudes olukorraga algkoolides konstateeris fakti, et algkoolides valitseb te-

¹ ORKA. Fond 1108, nim. 1, s.ü. 155, lk. 76.

rav puudus õppevahenditest.¹

Õppevahendite hankimiseks astus haridusministeerium kirjavahetusse mitmete välismaa firmadega. Eelkõige Saksa-
maa tolleaegsete tuntumate õppeabinõusid valmistavate tehas-
tega (Berliinis, Leipzgis jm.)². Hädalisemaks vahendiks
olid geograafia kaardid, mikroskoobid ja mitmete õppeaine-
te alal seinapildid. Ülalnimetatud õppevahendeid osteti
1920.a. 1 520 687 marga eest.³ Saksa firmad oma kauba rek-
lameerimiseks korraldasid kodanliku Eesti algaastail Tallin-
nas mitmeid näitusi. 1922.a. 10 juulist - 10. augustini kor-
raldati mitmete välismaa firmade poolt ühiselt organiseeri-
tud õppevahendite näitus,⁴ 1923.a. 3.-5. aprillini toimus
Leipzigi ühe suurema firma Paul Rath'i näitus, kuhu oli eks-
poneeritud tabeleid, kaarte, pilte, aparate, loodusloo, füü-
sika, maateaduse ja ajaloo alalt.⁵

Nendelt näitustelt ostis haridusministeerium enamuse
õppevahendest, et neid hiljem koolidele edasi müüa. Näit.
1922.a. suvel toimunud näituselt osteti üle 200 000 marga
väärtuses õppevahendeid haridusministeeriumi poolt. 1923.a.
osteti saksa firmadelt 3000 eksemplari kaarte, neist 1000
Europa, 1000 eksemplari idala ja 1000 eksemplari
eksemplari läänepoolkerade kaarte.⁶ Peale Saksamaa astuti

¹ ORKA. Fond 1108, nim. 4, s.ü. 870, lk.2.

² Sealsamas, s.ü. 871, 877.

³ Sealsamas, nim. 1, s.ü. 85, lk.84.

⁴ Sealsamas, nim. 3., s.ü. 177, lk. 4.

⁵ Sealsamas, nim. 4, s.ü. 871, lk. 122.

⁶ Sealsamas, nim. 1, s.ü. 228, lk. 123.

kontakti Põhja-Ameerika Ühendriikide õppevahendeid valmistavate firmadega ja samuti Rootsi firmadega. Välismaalt saabuval õppevahendil haridusministeeriumi vahendusel vabastati tollimaksust.¹ Kuivõrd organiseerimata oli töö kõige lihtsamategi õppevahendite alal, näitab see, et 1922. aastal korduvalt telliti Stockholmist "turbaplatesid putukate jaoks" ja samuti nõõpnõelu, ja maksti nende eest välisvaluutas.²

1924. aastal sai haridusministeerium rahaministeeriumi kaugu ligi 1500 mitmetüüpilist kinoaparaati. Viimased olid oma halva kvaliteedi tõttu jäänud seisma Tallinna tollivalitsuse lattu ja omaniku mitteleidmisel anti nad üle haridusministeeriumi kaudu koolidele. *Nende kasutamine oli raskendatud puudulike katsesadade tõttu, et nad ei vältinud* plahvatusohtu (Kilingi-Nõmmel toimus suur õnnetus sedatüüpi aparaadiga). *Nende kasutamine oli raskendatud.* Puudusid ka õpilastele sobivad filmid. Siin püüti küsimust lahendada selliselt, et anti Noorte Meeste Kristlikule Ühingule 500 000 marka odavaprotsendilist laenu, et viimane seaks sisse filmide kesklao.³ Millise ideoloogilise suunitlusega need filmid sel puhul olid, on mõistetav.

Samal ajal kui telliti õppeabinõusid välismaalt, jäeti kasutamata omaaegse tsaari-Venemaa üks paremaid õppevahendeid valmistavaid töökodasid, nimelt Petseris asuvad Strembitsky töökojad⁴, mis hiljem oma töö hoopis katkestasid. Küll asutati

¹ ORKA, Fond 1108, nim. 1, s.ü. 228, lk. 123.

² Sealsamas, nim. 4, s.ü. 871, lk. 74.

³ Sealsamas, s.ü. 882, lk. 80.

⁴ Sealsamas, nim. 1, s.ü. 177, lk. 103.

1922. a. osaühisus "Töökool", mis oma eesmärgiks võttis õppevahendite puudust kõrvaldada¹, samuti saati osa õppevahendeist loodusteaduste alal Tartusse asutatud nn. "tervishoidlike õppevahendite tööstusest".²

Õppevahendite muretsemisel kõige suuremaks takistuseks oli aga summade puudumine. Kui kodanliku vabariigi algaastatel moodustasid eelarvelised kulutused õppeabinõudele 3-4% algkoolidele minevatest kuludest, siis hiljem teostati selles osas tugevaid kärpimisi ja näit. 1932/1933.a. moodustasid õppeabinõude kulutused ainult 1% kõigist algkooli kuludest. Fašistliku diktatuuri aastail olid need kulutused ca 2%. Eriti kitsid olid õppevahendeid koolidele muretsema vallad. Kulakutest vallalaisad püüdsid sel alal teostada maksimaalset kokkuhoidu ja sellega on seletatav, et Viljandimaal (ühes kõige jõukamas maakonnas) ükski vald õppeabinõude muretsemiseks ei andnud 1923.a. rohkem välja kui 100 marka ühe lapse kohta ja üks valdadest jättis järgnevas aastaks 50 000 marka, kuna õppevahendite muretsemiseks määras kõigest kogu kooli kohta 1000 marka.³ Osa vallaomavalitsusi, kus ühel vallal tuli ülal pidada mitut kooli, olid aga sellisteks majanduslikes raskustes, et nad ei olnud suutelised koolidele õppevahendeid muretsema. Sellisteks oli enamuse Peterimaa valdu ja Läänemaa vallad. 1927.a. pöördus haridusministeeriumi poole Lümada valla volikogu, paludes toetust Tartitu ja Karala koolile inventari

¹ ORKA. Fond 1108, nim. 4, s.ü. 871, lk.95.

² S_ealsamas, lk. 163-170.

³ Riigikogu protokollid, IX istungjärg 1923, veerg 1015, 1039.

ja õppevahendite muretsemiseks, mis olevat viimastest täiesti tühjad.¹ Taoliste ettepanekutega on esinenud kümned valdad (ORKA andmeil).

Et õppevahenditega koolide varustamine äärmiselt puudulik oli, seda konstateeris ka ametlik statistiline väljaanne "Eesti Statistika", a. 1925: "Vastavalt meie majanduslikele kehvusele ja paljude asjaosaliste v ä h e s e l e h u v i l e r a h v a a l g h a r i d u s e t o e t a m i s e v a s t u, (sõrendus minu, H.K.) jätab koolide varustamine õppevahenditega p a l j u s o o v i d a. On terve rida kooli nii linnades kui ka maal, kus õppevahendid t ä i t s a p u u d u v a d, mis mõjuta ei jää koolitöö eduka käigu peale."²

Kodanlik haridusministeerium kogu oma tegutsemisaja vältel esitas küll nõudeid õppevahendite muretsemiseks, viimaseid aga täideti väga visalt. 1921.a. 29.dets. korralduse nr. 26832 alusel kehtestati õppevahendite nimekiri, mille muretsemine pidi olema sunduslik kooli ülevalpidajaile. Nimekirjas näidatud õppevahendid tuli osta: esimene osa 1923.a., teine 1925.a., ja kolmas 1930.a.³ Et seda nõuet ellu ei suudetud viia, näitab 1926/27. õppeaasta aruanne, kus märgitakse, et õppevahenditega on ä ä r m i s e l t h a l v a s t i varustatud 527 algkooli (rehuldavad olid nad 759 koolis ja head 198 koolis)⁴. Õppevahenditega varustamises oli suur ebavõrd-

¹ ORKA. Fond 1108, nim. 4, s.ü. 781, lk. 56.

² Eesti Statistika 1925, nr. 43, lk. 9.

³ ORKA. Fond 1108, nim. 3, s.ü. 145, lk. 11, 12.

⁴ Sealsamas, nim. 1, s.ü. 344, lk.29.

sus maa- ja linna koolide vahel. Linnades oli õppevahendite poolest häid koole 18%, maal 4%, rahuldavas olukorras oli linnades 48%, maal 45%, halbu linnades 34%, maal 51%¹.

Kuna 1921.a. määrust õppevahendite muretsemise osas halvasti täideti, siis 1931.a. anti välja uus "Avalikkude algkoolide seadetega ja õppeabinõudega varustamise määrus"² ja kohustati kooli ülalpidajaid küsimust lahendama. Ent veel 1935.a. haridusministeerium oma sellekohase määrusega uuesti rõhutas õppevahendite muretsemise vajadust³ ja 1938.a. tegi haridusministeeriumi koolivalitsus oma ringkirja nr. 32180 maakoolivalitsustele ülesandeks selgitada kuivõrd ja kuidas täidavad vallaomavalitsused valla eelarveid koolide kohta käivas osas ja nõuti, et haridusministeeriumile esitataks vastav aruanne. Samas ringkirjas nõuti ka, et valvataks koolidele tarvilikkude õppevahendite muretsemiseks ettenähtud summade eelarvesse võtmise järgi.

Kui fašistliku diktatuuri lõpuaastaiks olukord algkoolides õppevahendite osas palju paranes, nii et 1938/1939.a. õppetöö aruandes mainitakse, et õppevahendeid on koolides normaalselt⁴, siis ei tule seda pidada ei riigi- ega omavalitsuste teeneks, kelle poolt antud summad olid rohkem kui napid, vaid eelkõige õpetajaskonna tööks, kes otsustas muretseda iga kooli juurde omavalmistatud õppevahendid. Omavalmistatud õppe-

¹ Riigikogu protokollid V istungjärg 1928, lk. 808.

² Riigi Teataja 1931, nr. 46.

³ Riigi Teataja 1935, 95, 748.

⁴ ORKA. Fond 1108, nim. 1, s.ü. 993, lk. 16-17.

vahendeid hakati valmistama juba 1921.a. Nimelt korraldati õpetajatele, asjastuhvitatuile kursused õppevahendite valmistamiseks. Esimesed kursused toimusid 1921.a. Juhatas neid oma ala üks tuntumaid spetsialiste magister A.P. Nesterov. 1922. ja 1923.a. oli soovijaid nii palju, et korraldati kaht kursused, ühed Rakveres - juhatas A.P. Nesterov, teised Võrus - juhatas J. Käis. Nendel kursustel valmistati ligi paarsada erinevat õppevahendit, loodusloo, füüsika ja maateaduse alal.¹ Ka järgnevatel aastatel oli õpetajaid asjastuhvitatuid nii palju, et korraldati ikka ja jälle uusi kursuseid, kus sajad õpetajad omandasid oskuse valmistada õppevahendeid. Need oskused rakendati hiljem koolidele õppevahendite hankimiseks, kusjuures koolid n.ö. isemajandamise teel, peamiselt koolipidudest laekuvate summadega hankisid selleks vajaliku materjali. Sellisel teel muretses, tänu paljude õpetajate enastohverdavale tööle, algkoolide juurde õppevahendite kogud. Pälvis esiletõstmist, et kui riigil ei jätkunud raha koolidele õppeabinõusid muretseda, siis samal ajal jätkus raha alkoolidele tolleaegse fašistliku presidendi Konstantin Pätsu ja sõjavägede ülemjuhataja J. Laidoneri piltide muretsemiseks, samuti igale kooli raamatukogule Konstantin Pätsu (erinevate autorite sulest) elulugude kinkimiseks.²

¹ ORKA. Fond 1108, nim. 4, s.ü. 870, lk. 142-144 ja 189-190.

² Sealsamas, nim. 1, s.ü. 993, lk. 16-17.

Raamatukogud

Ülevaate algkooli raamatukogudest, raamatute arvust ja raamatute jagunemisest ees-, vene- ja saksakeelseiks 1918/19. aastal annab järgmine tabel:

T a b e l n r. 7

Õpilaste raamatukogud algkoolis a.1918/1919¹

Koolide asupaik	R a a m a t u t e a r v					Ühe koo- li peale tuli
	Eestik.	Saksak.	Vene k.	Muukeel- seid	Kokku	
Linnades	6 406	2 229	30 891	-	39 526	500
Maal ja asu- lates	20 094	260	61 207	127	81 688	62
	26 500	2 489	92 098	127	121 214	90
	21,8	2	76,1	0,1	100	

Nagu selgub tabelist nr. 7, olid kodanliku vabariigi algaastail raamatukogud algkoolides (eriti maa-algkoolides) väga väikesed - 62 raamatut keskmiselt kooli kohta. Kõige enam oli kooli raamatukogudes venekeelseid raamatuid - 76,1%, eestikeelseid ainult 21,8%. Kui arvestada seda, et osa venekeelseid raamatuid oma sisult ei olnud vastuvõetavad võimulepääsenud kodanlusele ja et venekeelsete raamatute kasutajate arv kiiresti langes, kuna lõpetati vene keele õpetamine algkoolides, siis on selge, et raamatukogud algkoolides mingil määral ei vastanud nõuetele. Ka osa eestikeelseid raamatuid ei olnud sobivad oma sisult lastele lugemiseks ja see-

tõttu a. 1922 moodustati komisjon, kes koostas nii alg- kui ka keskkoolidele soovitatavate raamatute nimekirja "Kirjandus koolikogudele"¹. Selle alusel kõrvaldati koolikogudest selline eestikeelne kirjandus, "mis labastavalt mõjub noorsoo kirjandusliku maitse arenemisele ja tema kõlblise ilmavaate peale". 1923/1924. aastal oli raamatukogusid 1407. Koolist 1086, ei olnud raamatukogusid 321 koolis. Seega üle 1/3 algkoole olid hoopis raamatukogudeta.²

Ka järgnevail aastail küsimus ei lahenenud ja paljud maavalitsused, ent ka üksikud koolid pöördusid abisaamiseks haridusministeeriumi poole. Nii saatis Pärnu Maavalitsus 27.jaan. 1927.a. kirja haridusministeeriumi kooliosakonnale, milles teatati, et "paljud lapsed astuvad ellu ainult selle lugemismaterjaliga, mis leidub õpperaamatuis." Pärnumaal on koole, kus õpilasel peale lugemiku üldse midagi lugeda ei ole."³ Selliseid teateid haridusministeeriumile on sadu.

Et olukord kooliraamatukogude osas oli lubamatult halb, otsustas küsimusse vahele segada Eesti Õpetajate Liit, pöördudes 19. nov. 1928.a. haridusministeeriumi poole kirjaga, milles näidati, et summade puudusel on "kooliraamatukogud mitmel pool jäänud väga armetusse seisukorda. Koolide ülevalpidajad vallad, kas ei võta eelarvesse üldse krediite kooliraamatukogude jaoks või jätavad ettenähtud krediidi välja andmata ning tarvitavad hoopis muuks otstarbeks."⁴ Eesti Õpetajate Liit

¹ ORKA. Fond 1108, nim. 1, s.ü. 145, lk. 12.

² Eesti Statistika 1925, nr. 43(10) lk. 33.

³ ORKA. Fond 1108, nim. 4, s.ü. 781, lk. 16.

⁴ Sealsamas, nim. 3, s.ü. 781, lk.107.

nõudis olukorra parandamist.

Järgnevail aastail asusid koolid nii oma summadest raamatukogusid organiseerima (peamiselt koolipidude sissetulekust), osa raamatuid saadi annetistena eriti nn. raamatuaasta puhul ja peale majanduskriisi möödumist anti ka haridusministeeriumi poolt koolidele enam toetust raamatute ostmiseks. Kui näit. 1935.a. summa, mis oli ette nähtud õpilasraamatukogude täiendamiseks, oli kr. 1 440¹, siis 1937.a. oli see 3 750 krooni². Fašistliku diktatuuri aastail komplekteeriti raamatukogusid aga ka "kchustusliku kirjandusega". Nimelt saadeti koolidele ulatuslikult selliseid raamatuid, nagu M. Raud "Eesti Vabariigi President Konstantin Päts", A. Tupits "Konstantin Päts", F. Toomus "Konstantin Päts ja riigireformi aastad", "Eesti Vabadussõda", ajakiri "Vabadussõja Tähistel" jt.³ Nende raamatute suunamisega algkoolide raamatukogudele taotleti fašistliku diktatuuri ideede levitamist noorsoo hulgas ja kodanliku nationalismi tugevdamist.

1937/38. aastaks olukord raamatukogude osas mitmeti paranes. Algkoolide üldarvust puudus selleks ajaks raamatukogu ainult 25 koolis (s.o. 1,6% koolide koguarvust ei omanud raamatukogu). 1209 algkooli omasid õpilasraamatukogu 554 000 raamatuga⁴. Linnade õpilasraamatukogud olid umbes 3-4 korda suuremad kui maal. Suurim õpilasraamatukogu oli Tallinna linna 21.algkooli raamatukogu, kus köidete arv ulatus 6477, maa-alg-

¹ ORKA. Fond nr. 1108, nim. 4, s.ü. 805, lk. 4.

² Valitsusasutuste tegevus 1937/1938, Tallinn 1938, lk.22

³ Sealsamas.

⁴ Eesti Statistika 1939, nr. 12, lk.173.

koolidest omas suurimat raamatukogu Rannu algkool Virumaal, kus raamatute arv küündis 1785 köitele¹.

Peale õpilasraamatukogude loodi algkoolide juurde veel nn. õppejõudude raamatukogud. 1938. aastaks oli nende arv 1264 ja nad sisaldasid 562 110 köidet. Õppejõudude raamatukogude loomine langeb põhiliselt kolmekümnendatele aastatele - sest 1932-1938.a. suurenes õpetajate raamatukogudes raamatute arv 64,2%². Seega võime öelda, et raamatukogude osas olukord mitmeti paranes. Vähemalt valdav enamus õpilasi sai kasutada mitmesugust kirjandust. Pälviks edaspidi lähemat analüüsi, millise kirjandusega olid raamatukogud varustatud ja kui suur oli nende kasutajate arv.

Kooliaiad

Tsaarivõimu päevil puudusid kooliaiad tänapäeva mõttes, s.o. aiad, mida harivad ja korraldavad õpilased ning mida kasutatakse koolitöö huvides õppevahendina. Leidus küll viljapuuaedu mitmete kihelkonna koolimajade juures, ent need kuulusid kas köstritele või koolijuhatajatele. Paljud köster-kooliõpetajad tundsid oma aja kohta üsna hästi aiandust, olid seda õppinud seminarides ja püüdsid ka oma õpilasi praktiliselt tutvustada aiatööga. Ministeeriumikoolide loomisega teostati nende ümbruse kaunistamist ja korraldamist, istutati koolimajade ümber ilu- ja kaitsepuid.³

¹ Eesti Statistika 1939, nr. 12, lk. 176.

² Sealsamas

³ J. Port, Kooliaiad Eestis, Eesti Kool nr. 6, 1939 lk. 370.

Kooliaedade küsimuses nägi 1920.a. vastu võetud "Avalik-
kude algkoolide seadus" ette, et iga maakooli juures peab ole-
ma tarviline osa maad õpilaste võimlemis-, mänguplatside ja
õuema jaoks vähemalt 1/2 hektarit kooli kohta, umbes 1/6-1/3
hektarit maad kooliaia tarvis. Kuna kodanliku vabariigi alg-
aastail keskendus esialgu kogu tähelepanu õppe- ja kasvatustöö
sisulisele küljele, s.o. uute õppeplaanide, programmide, õpi-
kute ja uute meetodite kasutusele võtule, siis esialgu ei pöö-
ratud pea mingit tähelepanu koolimajade ümbrusele ega ka kooli-
aedadele. Olemasolevad kooliaiad, mis pärinesid vanadest kihel-
konna ja ministeeriumikoolidest, olid mõningates koolides õpe-
tajad eneste vahel ära jaganud ja oma aiad traataedadega piira-
nud.¹ Sellise olukorra tõttu andis haridusministeeriumi kooli-
osakond 13.jaan. 1923 ringkirja nr.2180, milles nõuti, et "koo-
liaiad kooli pedagoogilistes huvides ära saaks kasutatud."²

Kolmekümnendatel aastatel koos koolitalude loomisega, mi-
da hakkasid eelkõige majandama koolijuhatajad, viimased asuta-
sid sageli ka kooli maa-alale endile tulundusaedu. Neil aeda-
del puudus aga side koolitööga ega ei või neid nimetada see-
pärast ka kooliaedadeks.

Lääne-Euroopas samal perioodil pühendati kooliaedadele
suurt tähelepanu nii pedagoogilises kui rahvamajanduslikus mõt-
tes. Kuna kodanlik-Eesti oli oma pedagoogilises suunitluses tu-
gevasti mõjustatud Lääne-Euroopa poolt, siis komandeeriti ha-
ridusministeeriumi poolt koolinõunikke ja spetsialiste välismaa-

¹ ORKA. Fond 1108, nim. nr. 3, s.ü. 145, lk.8.

² Sealsamas.

le kooliaedadega tutvuma. 1928/1929.a. hakkas tolleaegses pedagogilises ajakirjanduses ilmuma ülevaatlikke kirjutusi Lääne-Euroopa ja ka Eesti kooliaedade kohta. Sel perioodil valmis algkoolide avalikkude algkoolide muutmise seadus a. 1931. Seaduses § 31 nõuti, et omavalitsused peavad varustama kõiki algkooli vähemalt 1 hektari suuruse maa-alaga mänguväljakute, jooksuplatside ja kooliaia rajamiseks ning ilupuude istutamiseks. 18.okt. 1934.a. anti haridusministeeriumi ringkiri koolimajade ümbruse korraldamise ja kooliaedade rajamise asjus. Selle ringkirjaga tehti kooliaedade asutamine kõigile algkoolidele sunduslikuks ning selle teostamiseks anti kolme-aastane tähtaeg, s.o. 1937.a. Sama ringkiri määras ka kindlaks kooliaia mõiste. See hõlmab kooli siseõue, mänguväljaku, puiestiku, lilleaia ilumuruga, õppeaia ja õpetajate tarbeaia. Ringkiri nõudis kooliaia osade plaanikindlat rajamist ning arendamist. Valla- ja teistele omavalitsustele tehti kohustuseks määrata eelarve korras iga aasta kooliaedade asutamiseks ja korraldamiseks vajalikud summad.

Kui selle ajani olid kooliaedu rajanud ainult üksikud asjaarmastajad õpetajad ja ergutanud seda tööd üksikud koolinõunikud, siis alates 1934. aastast algas võrdlemisi kiiretempoline kooliaedade asutamine ja koolimajade ümbruse planeerimine. Valdava enamuse koolimajade juurde rajati kooliaiad. Raskusi esines kooliaedade rajamisel Petserimaal, kus paljud vallad ei suutnud hankida koolidele seaduses ettenähtud maa-ala kooliaia rajamiseks, samuti asusid just Petserimaal paljud koolimajad üürimajades eramaadel, seega puudus koolidel kindel asupaik. Osaliselt raskendas kooliaedade rajamist ka koolivõrgu puudulik kujunemine, sest paljude uute koolihoonete asupaik polnud veel kind-

laks määratud. Ent kõikjale, kus seda olud vähegi võimaldasid, kooliaiad rajati. Haridusministeerium toetas omalt poolt kooliaedade rajamist ka lisasummadega. Nii anti 1938.a. kooliaedade arendamiseks 1000 kr. toetust a 20 krooni 50-le koolile¹, 1939. a. oli see summa 1800 krooni, kusjuures toetust anti väiksema le arvule koolidele, ent 150-200 krooni ulatuses,² ja 1940.a. määrati kooliaedade asutamiseks 30 koolile 50-200 krooni ulatuses toetust, kokku 1500 krooni³.

Kokku võttes võime nentida, et kui kodanliku Eesti alg-aastatel oli ainult üksikuid viljapuuaedu koolimajade juures, siis 1940. aastaks rajati valdava enamuse algkoolide juurde kooliaiad, mille eesmärgiks oli õppe-kasvatustöö tõhustamine.

Riiklik toetus puudust kannatavatele õpilastele

Kodanlikus Eestis oli kehtiva seaduse järgi algkool kõigile võimalik ja kohustuslik. Kodanluse esindajad armastasidki demagoogiliselt kõnelda sellest, et haridus on tehtud kõigile kättesaadavaks, kuid vaikisid targu sellest, et hariduse omandamiseks on tarvis ka raha. Kapitalistlik tegelikkus ei võimaldanud paljudele õpilastele isegi ametliku koolikohustuse täitmist. Nn. tasuta algkool osutus liiga kalliks töötava rahva lastele. Kodanlikus Eestis esineva talurahva ja tööliste rüünerumise, tööliisklassi absoluutse ja relatiivse vaesumise tõttu, ei olnud paljudel töölistel ja talupoegadel võimalust oma lapsi koolis käia lasta kuueklassilise algkooli lõpetamiseni.

¹ ORKA. Fond 1108, nim. 4, s.d. 1197, lk. 1.

² Sealsamas, lk. 62.

³ Sealsamas, lk. 123.

Eelkõige vaesuse, haiguse, karjaskäimise jm. põhjustel olid paljud lapsed sunnitud juba teisel või kolmandal õppeaastal koolist lahkuma. Kevadel ja sügisel ei kulgenud koolitöö normaalset, kuna lapsi rakendati tööle või karja.

1918/1919.a. oli näit. kooliealisi lapsi 177 477, nendest käis koolis 96 101, s.o. ainult 54%. Laste kooliskäimist takistasid riiete, jalatsite ja õppeabinõude puudumine.¹

1919/1920.a. oli ametliku statistika alusel puudustkannatavate algkooliõpilaste arv maakondades 13 622, linnades 9 175. Seega kannatas puudust 22 797 õpilast, ligi 1/3 kõigist algkooli (1.-4. kl.) õpilastest.² Majanduslike raskuste tõttu jäi

1921/1922.a. koolist eemale 15% õpilastest.³ 1922/1923.a. püsis koolist eemalejääjate arv umbes sama suurena ja P. Keerdo (riigikogu liige) 1923.a. riigieelarve vaidluste puhul märkis: "Algkooliseadus on jäänud paberilipakaks, sellepärast, et kehvamate vanemate lastel ei ole mitte võimalust koolis käia. Võrumaal Vao vallas puudus kooliealistest lastest koolis 42%, Porkunis 56%, Veneveres 51%, 32% puudusid kehakatte puuduse tõttu, 7% leivateenimise tõttu."⁴ Järgnevatel aastatel küll vähenes koolikohustust mittetäitnud õpilaste arv, nii näit.

1923/1924.a. oli see ca 5%, 1926/1927.a. maakoolides 3,1%. Ent ikka jäi koolikohustuse mittetäitmise põhjuseks vaesus. Nii 1926/1927.a. 2 238 lapsest, kes koolikohustust ei täitnud 1024 lapse puhul oli selleks vaesus, 113 puhul teenistus, 726 puhul

¹ ORKA. Fond 1108, nim. 4, s.ü. 915, lk.6.

² Sealsamas, s.ü. 1269, lk.13.

³ Sealsamas, s.ü. 915, lk.6-7.

⁴ Riigikogu protokollid 1923, IX istungjärk, veerg 1033.

haigus¹. 1927/1928.a. haridusministeeriumi aast~~a~~-aruanne märgib koolist eemale jäämise põhjusena "Sageli takistab koolikohustuse täitmist lastevanemate äärmine vaesus, mille tagajärjel nende lapsed ei saa korralikult või üldse käia koolis riiete, jalanõude ja toidu puudusel kui ka koduste tööde ja võõrsil teenistuse pärast. Pahe kõrvaldamiseks oleks tarvilik, et omavalitsused ja riik vaesemaid kooliealisi lapsi toetaksid aineliselt suuremal määral, kui seda seni on tehtud. Pihkva järve ääres asuvad elanikud on aga niivõrd vaesed, et isegi laste toetamisest aineliselt on vähe."² Samas aasta-aruandes märgitakse täiendavalt "Viletsad riided ja jalanõud kui ka laste alatoitlus põhjustavad laste sagedasi haigestumisi, mille tagajärjel nad on sunnitud puuduma koolist. Vanemate vaesuse tõttu lapsed ei suuda tihti osta raamatuid ja teisi koolitarbeid. Suurimaks takistuseks kasvatus- ja õppetöös on aga endiselt rahva vilets majanduslik seisukord. Õpilaste vanemate vaesusega on seotud tihti karjalaste küsimus. Karjaskäimisega või mõne muu töö tegemisega on seotud paljude laste puudumine koolist kevadel ja sügisel."³

Eriti suur oli laste kasutamine karjastena ja põllutöödel kodanliku võimu algaastatel. Nii näit. 1920/1921. õppeaastal puudus koolikohustuslikke õpilasi karjaskäimise tõttu 17 769, mis I-IV klassi õpilaste üldarvust moodustas 24,4%⁴. 1922/1923.

¹ ORKA. Fond 1108, nim. 1, s.ü. 344, lk.3.

² Sealsamas, s.ü. 376, lk.8.

³ Sealsamas, lk. 43

⁴ Sealsamas, nim. 4, s.ü. 1269, lk. 21.

ja 1923/1924. õppeaastal vaesuse tõttu tööle rakendatud õpilaste puudumise kohta õppetööst annab ülevaate järgmine tabel

Tabel nr. 8

Õppetegevuse algul kooli mitteilmunud ja õppetegevuse lõpul varem ärajäänud õpilased¹

	Õppetegevuse algul ei ilmunud kooli			Enne õppetegevuse lõpu jäid koolist ära		
	P	T	K	P	T	K
Linnad						
1923/1924	8,6	5,6	7,1	8,4	6,5	7,7
1922/1923	11,3	7,1	9,2	9,6	6,8	8,2
Maakonnad						
1923/1924	23,9	21,0	22,5	13,4	11,0	12,3
1922/1923	31,0	28,1	29,6	18,1	14,7	16,5
Üldse						
1923/1924	20,0	16,7	18,4	12,3	9,8	11,1
1922/1923	26,7	23,0	24,9	16,2	12,8	14,6

Nagu ilmneb tabelist, puudus 1922/1923. õppeaastal sügisel maal 31% poistest ja 28,1% tütarlastest. 1923/24. õppeaastal see arv küll mõnevõrra vähenes, ent siiski 22,5% maaõpilastest ei ilmunud õppetöö algul kooli ja lahkus koolist enne õppetöö lõppu samal aastal 12,3%. Ka järgnevail aastail on õppetöö algul koolist puudujate arv väga suur - 1927/28. õppeaastal maal 20,1% poistest ja 17% tütarlastest, linnades 9,8% poistest ja 8,0% tütarlastest.² Täieliku ülevaate õpilaste kooliskäimise korralikkusest ja puudumistest õppetegevuse algul ja lõpul annab tabel nr. 9.

¹ Eesti Statistika nr. 43(10) 1925, lk. 6.

² Sealsamas, 1930, nr. 99(2) lk. 75.

Tabel nr.9

Kooliskäitmise korralikkus algkoolides¹

(⁰/oo õpilaste üldsummast)

Õppeaasta	Õppetegevuse algul ei ilmunud kooli (⁰ /oo)			Enne õppetegevuse lõppu jäi koolist ära (⁰ /oo)		
	P	T	Kokku	P	T	Kokku
1938/39	80	63	72	60	53	57
Sellest: linnades	77	57	67	68	52	60
maal	81	65	73	58	53	56
1937/38	89	71	80	61	50	56
Sellest: linnades	82	63	73	66	48	57
maal	91	74	83	59	51	55
1936/37	114	86	100	67	54	60
Sellest: linnades	94	58	77	80	55	67
maal	120	94	107	63	53	58
1935/36	128	101	115	70	58	64
Sellest: linnades	83	59	71	67	52	59
maal	142	114	128	71	60	66
1934/35	99	76	88	64	57	60
Sellest: linnades	67	48	58	61	24	55
maal	109	85	98	65	59	62
1933/34	114	91	103	83	71	77
Sellest: linnades	70	49	59	80	65	73
maal	127	104	116	84	73	79
1932/33	121	100	111	76	64	70
Sellest: linnades	73	59	66	70	58	64
maal	136	113	125	78	66	72
1931/32	159	131	145	76	68	70
Sellest: linnades	85	58	72	68	52	60
maal	182	154	169	79	66	73
1930/31	135	112	124	81	65	73
Sellest: linnades	89	67	78	95	70	83
maal	150	127	139	76	63	70
1929/30	170	143	159	105	87	96
1928/29	173	145	159	114	93	104
1927/28	174	141	158	104	78	91
1926/27	158	130	145	110	91	101
1925/26	171	146	159	131	106	119
1924/25	183	154	169	121	98	110
1923/24	200	167	184	123	98	111

¹ "Eesti arvudes" 1920-1935, Tallinn 1937, lk.274, *6. a. statistika*
1937, 1938, 1939 m. 12.

Nagu ülalesitatud tabelist nähtub, vähenes küll fašistliku diktatuuri viimastel aastatel koolist kevadel ja sügisel ärajääjate arv, jättes 1938/39. õppeaastal 7%, ent allapoole teda ei suudetud viia ja põhjuseks olid siin eelkõige majanduslikud tingimused. Kevadel ja sügisel puudujate arvu vähendamiseks, ent samuti selleks, et vastu tulla suurtalunikele, kes peamiselt võõraid karjalapsi (ka linnadest) kasutasid, korraldati ümber kooliskäimise aeg. Kodanliku vabariigi algaastatel algas koolitöö maakoolides 18. sept., hiljem 1. okt ja lõppes mai viimastel päevadel. Linnadesse loodi nn. maatuubilised koolid (elanikkonna hulgas tuntud "karjalaste koolide" nime all), s.o. koolid kõige vaesematele lastele, keda kulakud kasutasid karjastena. Viimastes õppetöö algus määrati 1. oktoobri-le.

Kasutades asjaolu, et vaesuse tõttu oli koolikohustuse täitmisega suuri raskusi eriti Võru- ja Petserimaal, püüdis osa kodanlikke parteide liidreid demagoogiliselt näidata, et eesti rahvale olevat üldse ülejõu käiv 6-aastane algkool ja 1933. teisel poolel tegid riigikogu liikmed Holberg ja Kree-mann (Petserimaalt pärit) ettepaneku lühendada algkooli sun-dust neljale aastale¹, s.o. tegelikult alla viia kogu rahva alghariduse kohustus. Selle asemel, et anda vajalikku toetust puudustkannatavatele lastevanematele, taotlesid osa kodanluse esindajaid lihtsalt kulude vähendamist haridusele üldse.

¹ Eesti Kroonika 1933, Tallinn 1934, lk. 64.

Majanduslikult kehvade õpilaste ainelise toetamise kohustus lasus eelkõige omavalitsustel. Omavalitsused (eriti maal) ei täitnud aga neile algkoolide seadusega pandud ülesandeid. Seetõttu pidas eesti töörahvas ja progressiivne intelligents eesotsas Eestimaa Kommunistliku Parteiga aktiivset võitlust vaesematele õpilastele hariduse võimaldamise eest. 1922.a. EKP Töörahva Ühise Väerinde organiseerimiseks esitatud 12 punktes nõudmises nõuti kogu riigi elanikkonnale alg-, kesk- ja kõrgema hariduse võimaldamist. Samas nõuti töörahva lastele riigi poolt õppevahendite, toidu, riiete ja jalatsite andmist. Üha laienev töörahva revolutsiooniline liikumine EKP juhtimisel Töörahva Ühise Väerinde nõudmiste elluviimiseks sundiski kodanlikku valitsust 1922.a. asuma majanduslikult kehvade õpilaste riiklikule toetamisele.¹ See ilmneb õpilaste toetamiseks määratud summadest. Kui näit. 1921/1922. õ.a. määrati puudustkannatavatele õpilastele 1 000 000 marka toetust, siis 1922/1923 ulatus see 12 miljonile margale ja 1923/1924.a. 15. miljonile margale.² Kui kodanluse positsioonid aga tugevnesid (eriti peale 1924. a. 1. dets. ülestõusu mahasurumist) tõmmati toetussummasid uuesti kokku.

Kui suured olid toetussummad puudustkannatavate õpilaste abistamiseks, seda näitab järgmine tabel

¹ H. Saarniit, Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920-1924), Tallinn 1958, lk. 116.

² ORKA. Fond 1108, nim. 3, s.ü. 150, lk. 4.

T a b e l nr. 10

Puudustkannatavate õpilaste toetussummad¹

Aasta	Summa	(kroonides)
1939/40	70 000	
1938/39	64 000	
1937/38	100 000	
1936/37	150 000	
1935/36	164 000	
1934/35	185 250	
1933/34	187 199	
1932/33	169 357	
1931/32	252 000	
1930/31	232 000	
1929/30	241 577	
1928/29	235 952	
1927/28	201 909	
1926/27	217 515,6	
1925/26	194 230,7	
1924/25	183 213	

Nagu ülalesitatud tabelist nähtub, olid toetussummad suurimad 1931/1932. aastal. Sellel aastal ja eelneval aastal on tuhanded lastevanemad, kannatades teravalt majanduskriisi raskuste all, pöördunud otseselt abipalvega haridusministri poole. Hoolimata jätkuvast majanduskriisist tõmmati järgneval aastal puudustkannatavate õpilaste abistamiseks määratud summasid kokku, 1934/1935 tõusid nad paarikümne tuhande krooni võrra, ent siis algas süstemaatiline kulude kärpimine, saavu-

¹ Tabel koostatud ORKA fond 1108, nim. 3, s.ü. 550, lk. 88, nim. 3, s.ü. 540, lk. 155 ja 692 põhjal.

tades 1938/39. õppeaastaks ainult 64 000 kr. Selline tohutu suur kokkuhoid õpilaste toetussummates ei olnud fašistliku diktatuuri viimastel aastatel millegagi põhjendatud ja seetõttu esitas riigivolikogu liige M. Unt arupärimise, millest on tingitud riikliku toetuse vähendamine puudustkannatavatele õpilastele ja milline protsent abivajajatest sai toetust 1937/38. eelarve aastal¹. Vastus, mis M. Unt'ile anti, on äärmiselt kõrvalepõiklev "... praegu ei ole võimalik teha kokkuvõtteid abisaanute arvudest õppeaasta kohta ning varajane on arvutada nende protsenti. Omavalitsuse, riigi ja ka seltskonna ühistel püüetel on võimalik teostada kehvemate õpilaste toetamist sel eelarveaastal ja õppeaastal vajalikus ulatuses."² Haridusminister A. Jaakson püüdis väita, et "... selle toetuse vähendamisega kokkuhoitud summa ei ole läinud muule alale, vaid kasutatakse hariduse edendamiseks."³ Tegelikult oli määratud summa aga kõike muud kui piisav ja ei katnud kaugeltki vajadusi.

Toetussummad jaotati aastate vältel proportsionaalselt rahvaarvuga, kusjuures Narva linnale, Narva-tagustele valdadele ja Petserimaale lisati juurde 15% ja Lääne- ning Saaremaale 10%⁴. Kuna viimaste maa-elade elanikud olid kodanlikus

¹ ORKA. Fond 1108, nim. 3, s.ü. 550, lk. 151.

² Sealsamas, lk. 154.

³ Sealsamas, lk. 155

⁴ Sealsamas, s.ü. 540, lk.155.

Eestis kõige vaesemad, siis ei piisanud jaotatud summadest isegi kõige hädalisemate vajaduste katteks. Ilmekalt näitab seda Petseri koolivalitsuse juhataja kiri haridusministeeriumi koolivalitsusele, kus ta teatab, et 1937.a. määrati kehvemat õpilaste toetamiseks kr. 6100.-, milline summa oli väiksem eelmiste aastate summast 3000 kr. ^{võrre} Kuna Petserimaal oli 1937.a. puudustkannatavaid õpilasi umbes 4000, siis tuli iga õpilase kohta toetussumma kr. 1.50¹. Ülalnimetatud toetussumma oli erakordselt väike ja tegelikult mingist "abist" puudustkannatavale õpilasele ei saa juttu olla. Koolivalitsuse palve lisatoetusele vähemalt kr. 1000.- ulatuses jäeti rahuldamata - krediitide puudusel. Kui teistes maakondades toetussummad ühe õpilase kohta ka mõnevõrra suuremad olid, oli valitsuse poolt antud nn. toetus erakordselt napp ja ei aidanud nimetamisväärselt kaasa majanduslikult kehvades tingimustes olevate õpilaste abistamisele.

Kodanlikus Eestis ei tagatud algkooli kättesaadavust kõigile. Osa töölis- ja kehvatalupoegade lapsi ei saanud majanduslike raskuste tõttu asuda üldse koolikohustuse täitmisele, osa täitis koolikohustust ainult osaliselt, mõne-aastase kooliskäimisega. Majanduslikest raskustest tingitult ei lõpetanud algkooli astujatest 6 klassi 50%. Kuna kohustuslik vanusepiir viidi alla 14 aastale, siis niipea kui vaesematest perekondadest päritolevad noored selle piiri saavutasid, nad lahkusid koolist ja asusid tööle.

¹ ORKA. Fond 1108, num 3, s. ü. 570, lk. 4-5

Kokku võttes võime öelda, et kõrvutades kodanliku Eesti rahvakooli, s.o. algkooli majanduslikku baasi tsaariaegse rahvakooli baasiga saavutati mõningaid positiivseid tulemusi. Tsaari-Venemaa finantseeringud rahvaharidusele olid erakorselt madalad, V.I. Lening oma "Küsimuse kohta haridusministeeriumi poliitika üle. Täiendused rahvahariduse küsimuse juurde" märkis, et Venemaal 1913.a. moodustasid rahvaharidusalased kulutused iga elaniku kohta kõigest 80 kopikat, Belgias, Inglismaal, Sakamaal 2-3 rubla ja Ameerikas 1910.a. 9 rubla 24 kopikat iga elaniku kohta.

Eesti töörahvas ja progressivne intelligents esirinnas Eestimaa Kommunistliku Parteiga pidas aktiivset võitlus kehvamatele rahvakihtidele hariduse andmise eest. Kuna EKP oli suur mõju laiadele rahvahulkadele, siis püüdsid väikekodanlikud parteid valijate toetuse võitmiseks toetada laiadele rahvahulkadele hariduse andmise võimalust ja nõudsid samuti algharidusele vajalikke finantseeringuid.

Kodanlikus Eestis tingisid algharidusele määratud finantseeringute suurenemist (võrreldes tsaari-Venemaaga) vajadus anda elanikele algharidust. Kodanlus juba majanduse arengu huvidest lähtudes oli sunnitud hoolitsema alghariduse arendamise eest. Kodanlus vajab kuulekaid ja taibukaid töölisi. Seetõttu pidi kodanlus mõnekõrra hoolitsema ka kooli majandusliku baasi eest.

Tegelikult finantseeringud, mis algharidusele teostati olid aga minimaalsed. Nad moodustasid murdosa näit. sõja- ja teedeministeeriumile teostatud finantseeringutest. Kodanliku vabariigi algaastail demokraatlike jõudude mõjul kehtestatud 6-klassilisele algkoolile minevaid kulutusi püüdis reaktsioo-

niline kodanlus juba 1930.aastal kärpida. Sel eesmärgil oli ette nähtud "suvekool", mis pidi võimaldama ca 300 õpetaja palga kokkuhoiu, kelle suvevaheaega oleks kärbitud ja nii oleks osutunud võimalikuks ka algkoolimajade ehitust pidurdada. Seega vaevalt suudeti ellu viia 6-klassiline koolikohustus, kui juba reaksionäärid asusid otsima teid, et vabaneda selleks minevatest kulutustest.

Kodanluse klassipoliitilisi seisukohti finantseeringutes haridusalal näitavad ilmekalt majanduskiriisi aastada. Samal ajal kui teravalt kärbiti haridusalaseid kulutusi, et teostatud mingit kokkuhoidu sõjaväe, kaitseliidu, välisministeeriumi ja riiklike esinduskulude osas. Eriti varjamatult näitasid oma teitavat suhtumist 6-klassilisse algkooli kulakud. Viimased kärpisid vallavalitsustes miinimumini algkoolide eelarveid õppeabinõude, vaesemate õpilaste toetussummade, koolimajade remondi summade jm. arvel. Nema ründasid teravalt ka algkooli 6-aastast kestvust, nõudes selle viimist 4-ale aastale või 14. eluaastale. Kulaklikud ringkonnad ei tahtnud kanda rahvakooli alalpidamisega ja koolikohustusega seotud kulusid.

Mõningad saavutused, näit. koolimajade ehitamise, koolide varustamise osas õppevahendite ja õppeabinõudega, paistavad silma ainult selle taustal, millest alati, võttes üle tsaari-Venemaa pärandi. Täiesti võimatu oli teostada 6-klassilist algkooli vanades valla- ja kihelkonna koolimajades ja see sundis kodanliku valitsust uute koolimajade ehitamisele. Et siin aga olukord kuni kodanliku valitse lõpuni jäi ebarahuldavaks, et finantseeringud uute koolimajade ehitamiseks ei olnud piisavad, seda näitab fakt, et 40% algkooli majadest olid viletsad. Edusammud kooliaedade rajamisel ja õppevahendite kogude loomisel ei lange

niipalju riikliku teotuse arvele, mis oli väga napp, kuivõrd oma valdavas enamuses demokraatliku õpetajaskonna pingsale tööle, kes ise asutas kooliaiad ja valmistas hulgaliselt omavalmistatud õppevahendeid.

Toetussummad puudustkannatavatele õpilasele ei olnud piisavad. Kui kodanliku valitsuse algul veel suudeti mõnevõrra toetust anda kehvadele õpilasele, siis fašistliku diktatuuri lõpuaastail oli riiklikust eelarvest antav toetus ainult näiline. Kuni 1940.aastani kodanlikus Eestis ei suudetud tagada koolikohustuse täielikku täitmist ja elanikkonna vaesus jäi peamiseks põhjuseks, mis seda takistas. Tõeliselt kättesaadavaks muutus haridus alles nõukogude võimu tingimustes, mis lõi uued alused ka üldharidusliku kooli esimese astme - s.o. algõ ja seitsmeklassiline kooli majandusliku baasi osas.

K a s u t a t u d k i r j a n d u s .

1. V. I. Lenin. Teosed 26 kd. Tallinn, 1954.
2. V. I. Lenin. Teosed 28 kd. Tallinn, 1955.
3. Riigikogu protokollid. 1921 - 1940.
4. Riigikohtu Administratiiv Osakonna Toimetused. Tallinn, 1933.
5. Riigi Teataja. 1920 - 1940.
6. Eesti Statistika 1921 - 1940.
7. Eesti arvudes 1920 - 1935. Tallinn, 1937.
8. Eesti kool. 1935 - 1939.a.
9. Eesti kroonika 1932. Tartu, 1933.
10. Eesti kroonika 1933. Tartu, 1934.
11. Eesti kroonika 1935. Tartu, 1936
12. Eesti kroonika 1938. Tartu, 1939.
13. Eesti kroonika 1939. Tartu, 1940.
14. Haridusministeerium. Koolihoonete ehitamise plaanimajandus.
Ülevaade senistest tulemustest ja kavatsustest. Tallinn, 1937
15. Valitsusasustuste tegevus 1937/38.a. Tallinn, 1938.
16. Böslau, Karl. Koolimajade ehitustehnilistest puudustest.
Eesti kool nr. 3, 1935.
17. Port, Jaan. Kooliaialandus Eestis. Eesti kool nr. 9, 1939.
18. Saarniit, H. Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsiooni kriisi
aastail (1920 - 1924). Tallinn, 1958.

A r h i i v i d .

Eesti NSV Oktoobirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse
Riikliku Keskarhiivi fondid.

Eesti Haridusministeeriumi arhiiv.

1. Haridusministeeriumi aruanded.

Fond 1108, nim. 1. s.ü. 85

2. Kirjavahetus rahvussekretäridega õppevahendite muretsemise ja õppeabinõude muretsemise ja administratiivküismuste asjus.
Fond 1108, nim. 1. s.ü.135
3. Rahvahariduse statistika 1921 - 1924.
Fond 1108, nim. 1. s.ü. 155
4. Tegevuse aruanded.
Fond 1108, nim. 1. s.ü. 177.
5. Haridusministeeriumi 1925.aasta tegevuse aruanne.
Fond 1108, nim. 1. s.ü. 303.
6. Haridusministeeriumi ja haridus- ning koolinõunikkude 1926/27.a. tegevusaruanded.
Fond 1108, nim. 1. s.ü. 344.
7. 1927/28 aasta aruanne haridustöö seisukorra kohta.
Fond 1108, nim. 1. s.ü. 376.
8. Kooliosakonna 1922 ja Haridusministeeriumi 1926/27.a. tegevusaruanded.
Fond 1108, nim. 3. s.ü. 145.
9. Koolivalitsuse tegevuse aruanne 1930/31. õppeaasta kohta.
Fond 1108, nim. 3. s.ü. 147.
- 10.A. Annussoni ülevaade alharidusest Eestis.
Fond 1108, nim. 3. s.ü. 150
- 11.Kirjavahetus koolide, koolivalitsuste ja isikutega kehvamatele õpilastele toetuse määramise asjus.
Fond 1108, nim. 3, s.ü. 539.
- 12.Õpilastetoetuspalved ja ministeeriumi vastused koos kirjavastustega koolivalitsustega ja koolidega samas küsimuses.
Fond 1108, nim. 3. s.ü. 546.

13. Kirjavahetus maa- ja linnakoolivalitsustega püüdnudkan-
natavatele õpilastele toetuse määramise asjus.

Fond 1108, nim. 4. s.ü. 805. 547

14. Kirjavahetus koolivalitsuste ja koolidega algkoolide
raamatukogude toetamise asjus.

Fond 1108, nim. 4, s.ü. 805

15. Kirjavahetus Maa- ja Linnakoolivalitsustega ning õppe-
asutustega õppevahendite valmistamise kursuste asjus,
kursustest osavõtta soovijate avaldusi ja nimekirju.

Fond 1108, nim. 4. s.ü. 870.

16. Kirjavahetus Noortemeeste kristliku ühingu osatähtsus
Töökoole, koolivõrgustuste ja teiste seltside ning asu-
tustega õppefilmide tellimise ja näitamise asjus.

Fond 1108, nim. 4, s.ü. 882.

17. Kirjavahetus Sihtasutis Eesti kultuurifilmiga, kooliva-
litsustega ja teistega koolidele kitsasfilmi projekto-
rite ja filmide muresemise, kinokomisjoni moodustamise
ja filmide valiku asjus. Õppefilmide kasutamise korral-
dused ja filmide nimestikud.

Fond 1108, nim. 4. s.ü. 897.

18. Kirjavahetus koolivalitsustega koolide ümbruse ja õuete kor-
rastamise, klassiruumide temperatuuri ja sõjaväekasutusel
olevate kooliruumide vabastamise asjus.

Fond 1108, nim. 4, s.ü. 898.

19. Kirjavahetus koolivalitsustega, ministeeriumidega ja teis-
tega koolihoonete korrastamise ja uute koolimajade ehitamise
läbiviimise ning selleks vajalikkude krediitide saamise kü-
simustes, koolihoonete ehitamise plaanimajanduse brošüür,

eelarves ja koolimajade Ehituslaenu Fondikomisjoni koosoleku protokolle.

Fond 1108, nim. 4. s.ü. 1189.

20. Kirjavahetus maakoolivalitsustega algkooli kooliaedade arendamise, korrastamise ja selleks määratud toetusrahade ärakasutamise asjus.

Fond 1108, nim.4, s.ü. 1197

21. Kirjavahetus hariduslike seltside Riigi Statistika Büroo, Eesti Saatkonnaga Soomes ja isikutega Eesti hariduselu kohta käivate statistiliste andmete asjus.

Fond 1108, nim. 4, s.ü. 1269.